Antik Roma kültürünü anlamak günümüzde dünyayı, toplumu, politikayı, dini, hukuku, uluslararası ilişkileri anlamak için ciddi bir alt yapı oluşturur. Bu açıdan bakıldığında aradan geçen yüzyılların pek de birşeyi değiştirmemiş olduğunu görürsünüz. Arkeoloji ve Sanat Tarihi eğitimlerinde oldukça önemli olan Roma mitolojisi ve dini maalesef Yunan mitoslarının hep gölgesinde kalmış sadece isimleri değişen, ancak fonksiyonları aynı kalan 12 Olympos tanrısından öteye gidememiştir. Uzun süre Anadolu'da ciddi bir Romanizasyon yapan bu büyük imparatorluğun din yapısını, tanrılarını ve mitoslarını bilmemiz son derece elzemdir.

E-ISBN 978-605-67166-2-1
9 786056 716614 >

ROMA MİTOLOJİSİ

DERYA ŞAHİN

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ULUDAG UNIVERSITY PRESS

ROMA MİTOLOJİSİ

DERYA ŞAHİN

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ULUDAG UNIVERSITY PRESS

ROMA MİTOLOJİSİ

DERYA ŞAHİN

Copyright © SD Yayınevi, 2017

Eserin tüm hakları SD Yayınevi'ne aitir.
İzinsiz tamamı veya bir kısmı hiçbir ortamda kopyalanamaz.
Kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.

ROMA MİTOLOJİSİ
Derya Şahin

Genel Yayın Yönetmeni
Abdullah Demir

Ön Kapak Resmi:
Aeneas'ın Troia'dan kaçısı, Galeria Borghese Roma.
Federico Barocci, 1598

Arka Kapak Resmi:
Capitol kurdu ve ikizler

Kapak ve Sayfa Düzeni
Ünal Aydınoğlu

Sertifika No
35696

E-ISBN
978-605-67166-2-1

Basım Yeri ve Yılı
Aktif Copy
Yıldız Teknik Ün. Davutpaşa Girişi
Bayrampaşa-İstanbul

2017

Uludağ Üniversitesi Yayınıdır.

SD YAYINEVİ

Haznedar Mah. Altıntaş Sk. Karadeniz Apt. No: 7/A
Güngören / İSTANBUL

Tel: 0539 502 55 27

www.sdyayinevi.com

ROMA MİTOLOJİSİ

DERYA ŞAHİN

SD YAYINEVİ

Kızım Başak Su Şahin’e ithafen..

İçindekiler

ÖNSÖZ 7
1. Başlangıçtaki Roma Dini 9
2. Roma'nın Kuruluş Mitolojisi 21
3. Roma'da Yer Alan Rahip / Rahibeler Topluluğu 31
4. Roma'nın Festival Takvimi 35
4.1. Numa Takvimi Festivalleri 35
4.2. Agrarian Döngü / Takvim 35
4.3. Sivil / Halk Takvimi 37
5. Roma Tanrıları 39
5.1. Aesculapius 41
5.2. Ianus 47
5.3. Saturnus 50
5.4. Lares 53
5.5. Vesta 56
5.6. Kybele 62
5.7. Silvanus 71
5.8. Mithras 74

5.9. Victoria 81
5.10. Tellus 83
5.11. Fortuna 86
5.12. Ceres 90
5.13. Quirinus 94
6. İmparator Kültleri 97
7. Dua ve Kurban 103
Tanrılar 109
Kaynakça 111

ÖNSÖZ

Roma İmparatorluğu ve onun eyaletleri içinde oldukça sofistike bir şekilde kurgulanmış mitoslar ve din sistemi şimdi dahi dünyayı daha iyi algılamamız için son derece önemlidir. Din ve mitoslar adeta toplumların propaganda amaçlarına hizmet etmiş, yaşadıkları dünyada kişilerin ya da grupların otoritelerini sağlamlaştırmışlardır. Antik Roma kültürünü anlamak günümüzde dünyayı, toplumu, politikayı, dini, hukuku, uluslararası ilişkileri anlamak için ciddi bir alt yapı oluşturur. Bu açıdan bakıldığında aradan geçen yüzyılların pek de birşeyi değiştirmemiş olduğunu görürsünüz. Arkeoloji ve sanat tarihi eğitimlerinde oldukça önemli olan Roma mitolojisi ve dini, maalesef Yunan mitoslarının hep gölgesinde kalmış sadece isimleri değişen, ancak fonksiyonları aynı kalan 12 Olympos tanrısından öteye gidememiştir. Uzun süre Anadolu'da ciddi bir Romanizasyon yapan bu büyük imparatorluğun din yapısını, tanrılarını ve mitoslarını bilmemiz son derece elzemdir. Yaptığımız çalışmada, Roma'nın az bilinen tanrılarına ve kurucu kahramanı Aeneas'a yer verilmiştir. Bu çalışma, özellikle ilgililere, arkeoloji ve sanat tarihi

alanlarında eğitim alanlara faydalı olabileceği düşünülen bir el kitabı niteliğinde hazırlanmıştır. Umarım okuyucuların bu kitapla bir nebze de olsa bazı sorularına cevap bulabiliriz.

Bursa-2017
Derya Şahin

1. Başlangıçtaki Roma Dini

Roma Mitolojisi'ne başlamadan önce mitoloji hakkında bazı genel bilgiler vermek faydalı olacaktır. Mitos; söylenen veya duyulan masal, öykü, hikaye anlamına gelir. Mitos, çok tanrılı bir dinin tanrıları üzerine anlatılan efsanelerdir. Bu efsanelerin bazen bir ya da bir kaç kitap içinde yer aldığını görürüz. Bu kitaplar Yunan mitolojisi için Homeros ve Hesiodos'un kitaplarıyken, Roma mitolojisinde ise Vergilius'un, Ovidius'un kitapları ve Yaşlı Plinius'un Roma halkı arasında oldukça yaygın olan büyü, muska ve sihirden bahseden "Naturalis Historia" gibi eserleri olmuştur. O halde sözü edilen bu kitaplar genel itibari ile İlkçağ'ın din kitapları olarak da kabul edilebilir.

Mitoloji de, doğal olarak "Efsaneler Bilimi" ifadesiyle açıklanabilir. Her toplum, her kültür kendisi için çok çeşitli mitoslar yaratmıştır. Aslında mitoslar düşünen insanların hayatlarına dair sorularıdır. Ben kimim? Yaşadığım evrenin doğası nedir? Hayatta kalmak için ihtiyacım olan nedir? vb. İşte bu tür sorularla insanlar her zaman hayatlarını daha anlamlı kılmaya çalışmışlardır.

Tüm toplumların kendilerine özgü mitosları vardır. Çünkü, toplumlar varlıklarını yüceltmek ve değerli kılmak için çeşitli

mitoslar yaratmışlardır. Açıkça mitoslar ve dinsel yapı tamamen birbiriyle bağlantılıdır. Bu nedenle iki temaya da kitapta birlikte özellikle yer verilmesi daha doğru bulunmuştur.

Antik Dönem Mitleri dört ana başlık altında incelenebilir:

1. Kozmogoni; evrenin nasıl oluştuğunu anlatan öyküleri içerir.
2. Theogoni; tanrıların var oluşu ve özellikleri hakkında bilgi verir.
3. Antropogoni; İnsanların nasıl yaratıldığını açıklayan hikayeleri içerir.
4. Eskataloji; insanlığın ve evrenin nihai sonu ile ilgili teolojik ve felsefi yaklaşımları barındırır.

Bu şekilde mitoslarla ilgili genel bir bilgilendirme yapıldıktan sonra Roma din yapısı, tanrıları ve mitosları irdelenecektir.

Arkeoloji ve dilbilim sayesinde, Roma'nın erken dönem dini ve mitolojisi hakkında araştırmacılar önemli tespitler yapmayı başarmışlardır. Roma egemenliği öncesi Akdeniz kültür tarihi ve etkileşimi incelendikçe birçok konu netlik kazanmıştır. Roma'nın kendisinden çok daha büyük bir toplumun parçası olarak düşünülmesi ve çeşitli etkilere maruz kalmış olması ancak bu şekilde açıklanabilir. Yalnızca efsanelerin karakterlerinde, doğal fenomenlerin kişileştirilmeleri değil, aynı zamanda insan tecrübelerinin yansımaları, kişilik ve irade ile donatılmış güçlü karakterler görülmektedir.

Roma Devleti'nin varlığı, bütünlüğü ve devamı için son derece önemli olan dini yapı çeşitli inanç ve törelerden oluşmuş, çok tanrılı ve dünyevi özellikleri baskın olan bir görüntü sunmaktadır. Roma dininde ve mitolojisinde tanrıların doğuşları, soyağaları, mitolojileri gibi konulardan daha çok, aslında dini törenlerin ve onların organizasyonunun ön planda oldukları izlenir. Bünyesinde İtalya'da bulunan yerel özellikleri ve kültürleri barındıran bu yapı, zaman içerisinde İtalya'nın önce güneyinde bulunan Yunan

kolonilerini egemenliği altına alması ve daha sonra da doğuya açılarak Kıta Yunanistan'ı, Batı Anadolu ve hatta Ermenistan, Mezopotamya ile Suriye'yi de içine alacak şekilde doğuya uzanan sınırları neticesinde sömürgelerle askeri ve ticari ilişkilerle aktarılan farklı bir yapıya bürünmüştür. Adeta Romalıları da Hititler gibi bintanrılı halklar olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerek, zira oldukça akıllıca nedenlerde yeni topraklarında kendi dinini onlara empoze etmekten çok onların dinini ve mitoslarını Roma din sistemi içine adapte etmişlerdir.

Roma tarihine baktığımızda, Roma'nın temelini İÖ 8. yüzyılda yerli kavimlerin, Etrüskler ve Hellen sömürgesi halkların oluşturduğunu görürüz. Roma'nın mitolojik kuruluş tarihi 21 Nisan 753 olarak kabul edilir. Ancak Roma'nın yazılı kaynakları İÖ 3. yüzyıldan daha erkene gitmez. Yazıtlar ve sikkeler üzerindeki kanıtlar ise aşağı yukarı literatürün çağdaşıdır. Tapınaklardan günümüze kalan fiziksel kalıntılar, mihraplar ve altarlar sayesinde oldukça sık bir biçimde çeşitli ritüellerle birlikte dini öğeleri görmek mümkündür. Bu kanıtlar, yazılı kaynaklarda verilen bilgilerin yanı sıra Roma dini ve mitolojisi hakkında bizlere ilave detaylar sunmaktadır. Adak sunuları ve bu sunular için yoğun bir şekilde üretilen figürinler ya da insan vücudunun çeşitli bölümlerinden esinlenilerek oluşturulan modeller bizlere sıradan halkın yaşamı ve dini inançları hakkında bilgiler sunmaktadır. Roma dini, bizim kısmen daha aşina olduğumuz çağdaşı dinlerden oldukça farklıdır. Örneğin etik değerler genellikle eksiktir. Cicero (İÖ 106-43) gibi bazı antik yazarlar nelerin doğru ahlak, nelerin yanlış ahlak olduğunu Romalıların bilmek istediklerine işaret eder. Bu soruların cevapları için insanlar daha çok yüzlerini din adamlarına değil de, filozoflara çevirmişlerdir. Çünkü bu sorulara verilecek cevaplar din adamlarının görevi olarak görülmemektedir. Din adamlarının görevi, dini ritüeller ve tanrıların isteklerini yorumlamak ve onları insanlara iletmektir.

Özellikle insanlar doğaları gereği geleceklerinden, yaşayacakları krizlerden emin olmak ve bunlara hazırlıklı olmak istemişlerdir. Romalılar da bu tür genellemelerden hariç tutulamazlar. Birçok antik yazılı kaynakta, kahinler ve bu tip durumlara hizmet eden kişilerle ilgili bilgi verilmektedir. Tanrılar tarafından özellikle kendilerine bir uyarı olarak gönderildiklerine inanılan şimşek, yıldırım gibi bazı doğa olaylarını yorumlama şekli, bazen kutsal saydıkları hayvanların iç organlarına bakarak (bu işi yapanlara Haruspices adı verilmiştir), bazen de kartalların, akbabaların uçuşlarına, tavukların, ineklerin yeme biçimine bakarak [Türkçe'ye kuş bilici olarak çevirilen augur, ya da avis (kuş) scipio (bakmak)] yapılmıştır.

Kurban edilen hayvanın iç organlarını inceleyen Haruspices rölyefi, Louvre Museum.

Resimde solda toga giymiş olan Haruspices, Victimarius tarafından açılan boğanın iç organlarını okuyarak kehanette bulunmaya çalışmaktadır. Victimarius'un hemen arkasında elinde çift balta taşıyan popa bulunur.

Rölyef üzerinde capito velato ile Augustus, Augur olarak betimlenmiş.
İÖ 1. yüzyıl sonu. Floransa Uffizi Galerisi.

Yukarıdaki resimde Augur, kuşların yeme biçimlerini değerlendirmektedir. Merkezde ise Augustus elinde tuttuğu lituus ile Augur olarak betimlenmiş. Solda ki Lucius Caesar, sağdaki kadın figürü ise imparatorluk ailesinden bir kadın, muhtemelen Venüs formunda Iulia olmalıdır.

Roma aureus, arka yüzde lituus betimi.

Augurlar kuşları izler ve onların hareketlerine göre tanrıların kızgınlıklarını insanlara bildirirlerdi. Iulius Caesar tarafından darp ettirilmiş altın aureusun ön yüzünde başı örtülü Vesta (Piates ?), arka yüzünde ise pontificate ve augurate sembolleri olan, lituus, capis ve axe işlenmiştir.

Erken dönemde Roma'nın "animistik" (her nesnede bir ruh olduğu inancı) bir yapıya sahip olduğunu görürüz. Erken Dönem Romalıların inanç sisteminde, tanrılar soyut varlıklar olarak algılanmış ve doğada bulunan herşeyin bir ruhu olduğu düşünülmüştür. Romalıların geleneksel tanrıları "numen" ismi ile anılan animistik ve soyut tanrısal güçlerdir. Romalılar, bu tanrısal güçlerin isteklerini doğa olaylarını yorumlayarak anlamaya çalışmışlardır. Tanrılar, esas olarak insanoğluna zor zamanlarda yardımcı olacak üstün varlıklar olarak değil de, sadece onlara zarar vermeyecek varlıklar olarak algılanmışlardır. Kısaca Roma dininin özü, "pax deorum" yani "tanrıların huzurunu sağlamak" ilkesine dayanır.

Özetlemek gerekirse; başlangıçta ilkel bir kabile dinine sahip olan Roma'da daha küçük bir etki alanı olan aile dininin (Religio privata/domestica), daha sonra gelişerek, dönüşerek ve kısmen değişerek Roma'nın devlet dinini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Latium Bölgesi'nde yaşayan toplulukların inanç sistemi, tam anlamıyla düzenli bir yapıya sahip değildi. Dinsel içerikte adeta bir tapınak özelliğine sahip evlerin en önemli merkezini, günlük yaşam aktivitelerinin gerçekleştirildiği "ocak bölümü" oluşturmuştur. Vesta isimli tanrıça bu ocağın kutsal koruyucusu ve temsilcisi rolünü üstlenmekteydi.

Bunun yanı sıra, ailenin sürekliliğini sağlayıcı "Lares" adı verilen tanrılar vardı.

Pompeii Vettii Evi Lar Mihrabı (Lararium).

Lar mihrabı genellikle lararium olarak isimlendirilir. Lararium, genel olarak dışarıdan gelen insanlara açık olan evin girişinde yani atriumlarda, çoğunlukla da mutfak alanlarında bulunuyordu. Ailenin sürekliliğini sağlayan Lares, ortada bulunan ev sahibinin her iki yanına yerleştirilmiştir. Altarın altında yılan betimi vardır. Tympanumda (alınlık) yer alan betimler;

patera (sığ sunu kabı), sağda bıçak ve solda hayvan kafatası, kurban sembolü olarak kullanılmıştır. Her iki tarafta resmedilen Lares figürleri ellerinde libasyon ve şarap kapları tutmaktadırlar. Ortada yer alan capite velatolu (dini törenlerde başı örten kıyafet) figür sol elinde bulunan kutuyla ailenin koruyucu ruhları yani Genius olarak betimlenmiştir. Bu resimde figürlerin ayaklarının altında bulunan yılan ise sağdaki küçük altara doğru hareket etmektedir. Yılan figürleri bu tür mihraplarda oldukça yaygın bir semboldür ve zenginliği, bereketi sembolize eder. Böylece ailenin refahı sağlanmaktadır.

Bunun yanı sıra kilerin koruyucu tanrısı Penates, evlerin kapısını koruyan tanrı Ianus, ailenin kutsal gücünü sembolize eden tanrısal güç olarak Genius, Roma'nın erken dönemlerinde başlıca ev tanrıları olarak sıralanmaktadır. Bu tanrılar ile ilgili geniş bilgi Roma tanrıları başlığı altında detaylı olarak verilecektir. Sözü edilen bu tanrılar dışında evin mutluluğu ile düzenini sağlayan ve "Dii Manes" olarak isimlendirilen, ölü ataların ruhları vardır. Evlerde yapılan tüm dini törenlerin sorumluluğu Pater Familias yani evin babasına aittir. Soylu Romalılar, atriumlarında atalarına tıpatıp benzeyen ve balmumundan yapılan, boyalı büstlerini bulundurmaktaydı. Yaşlı Plinius'a göre, bu yüzler cenaze törenlerine eşlik etmesi amacıyla ayrı kaplara konuluyordu (Naturalis Historia 35.6). Bu masklar aynı zamanda cenaze törenlerinde aile fertleri tarafından takılıyordu. Diğer taraftan Oniki Levha Yasalarıyla cenazelerin şehir içinde yakılması ve defnedilmesi yasaklanmıştı. Zengin mezarları ise Roma'nın dışında önemli noktalarda yer alıyordu.

Yukarıda yer alan heykel üzerinde her iki elinde ata büstlerini tutan, patricia (asil) bir Romalı betimlenmiştir. İÖ geç 1. yüzyıla tarihlenen eser mermerden ve gerçek insan boyutunda yapılmıştır.

Elinde ata maskeleri taşıyan Romalı, Roma Capitol Müzesi.

Başlangıçta Romalıların inanç sisteminde bir mabet algısı olmadığı, evlere ve tabiata mabet fonksiyonu verildiği izlenir. Ancak daha sonra yapılan görkemli tapınaklarla mabet algısı Roma inanç sisteminde girmiştir.

Daha açık bir ifade ile Roma'nın en erken din yapısı erken kabile dini ya da Latium köylü dinidir ve aile dini zaman içinde güçlü bir siyasi yapı oluşumuyla değişerek Roma devlet dini olmayı başarmıştır. Bunun yanı sıra büyü, muska ve sihir de Roma inanç sisteminde oldukça güçlü bir yer tutmakla birlikte Oniki Levha Kanunları ile insanların zararına olan büyüler yasaklanmıştır. Büyüler iyi büyüler (bonum carmen) ve kötü büyüler (malum carmen) olmak üzere iki grupta incelenebilir. Roma'da kurak zamanlarda ürünün ihtiyacı olan yağmuru sağlaması için yapılan ritüellerde inançlı kadınların ayakları çıplak ve saçları dağınık olarak Aquaelicum'dan Capitolium'a çıkıp Iuppiter'e yağmur için dualar ettikleri bilinir. Bu ritüellere benzer uygulamalar, örneğin yağmur duası bugün hala Anadolu'da devam etmektedir.

Kadınlar ise doğurganlığın sağlanması amacıyla Lupercalia törenleri yapmışlardır. Roma Cumhuriyet Devri'ndeki büyülerin İmparatorluk tarafından da benimsenip zaman zaman büyülere başvurulduğu görülmüştür.

Roma dininde Sibylla Kitapları da önemli bir yer tutmaktadır. Sibyll Yunan mitolojisinde tanrı Apollon'un aşık olduğu bir kadındır. Bu kadın bir kahindir. Apollon'un ona bahşettiği ömür boyu gençliği reddeder ve yaşlanır, sonunda bedeni bir ağustos böceğine dönüşür ve Apollon onu Cumae'de bir tapınakta kafese koyar. Ovidius, "Metamorphoses" isimli kitabında; Apollon'un Sibyll'e kur yaptığını, tanrının ona kehanet yeteneğini vermesine rağmen aşkına karşılık vermediğini yazar. Daha sonra ise tanrının Sibyll'e dileğini sorduğunda, bir avuç kum

tanesi kadar yaşam yılı istediğini belirtir. Ancak kahin kadın gençlik yılı dilemeyi unuttuğundan hızla yaşlanır. Aeneas'ın ziyareti sırasında 700 yaşında olan bu kadın hala hızla yaşlanıp buruşmaya devam etmektedir. Bu durum Sibylla'nın lanetidir. Yaşam tecrübesi çok uzun olan Sibyll'in ona bahşedilen kehanetleri "Sibylla Kitapları" adı altında kalıcı hale getirilmiştir.

Sibylla Kitapları çok merkezi bir rol oynamasına karşın, diğer taraftan Roma halkının din tarihi içinde tam anlaşılamaz bir yerdedir. Orijinalde geleneklere göre düzenlenmiş Grek kehanetleri, Romalılar tarafından kutsal metinler olarak muhafaza edilmiştir. Hikayeye göre yaşlı bir kadın kral Tarquin'e (İÖ 616-579, Roma'nın 5. kralı) dokuz kitap tavsiyesinde bulunur ve kitaplar için bir paha biçer. Kral kadının söylediği fiyattan kitapları almayı reddeder, bunun üzerine kadın üç kitabı tahrip edip krala tepki gösterir ve geri kalan altı kitabı yine aynı fiyata teklif eder, kral yine teklifi kabul etmez ve yaşlı kadın tekrar aynı şeyi yapar, üç kitabı daha tahrip eder ve kalan son üç kitabı aynı fiyatla önerir. Bu durumda kral rahiplere danışmak ister ve rahipler kadının istediği fiyatı ödeyerek son kalan üç kitabı almasını salık verir. Daha sonra görülür ki bu kitaplar Sibyll'in atribüsünü taşır, bu bilge yaşlı kadın tanrı Apollan'dan ilham almıştır. Antik gelenekte Akdeniz dünyasında ve daha doğuda farklı coğrafi bölgelerde birçok farklı Sibylla Kitapları vardır.

Roma kitapları İtalyan Sibyllerden gelir ve iddia edildiğine göre Cumae'de bir mağarada hayat bulmuştur. İÖ 6. yüzyılda Romalılar ve Etrüskler, Campania Bölgesi'nde ve Güney İtalya'da yaşayan Grekler ile yakın ilişkiler kurmuşlardı, ancak kehanetle ilgili yazılı metinlerin o dönemde bu bölgeye gelmesi neredeyse imkansız görülmektedir. Bunun dışında daha zayıf bir ihtimalle Cumae Sibyll'inin orijinal olduğu ya da Yunanca

yazılan kitabın daha sonra çevirildiği düşüncesine dayanmaktadır. Roma hayatı içinde Yunan kültlerinin kontrolünden sorumlu bir "collegium" yani "rahipler grubu" oluşturulmuştur. Bu kontroller Cumhuriyet Roma'sına kadar geri giden dönemin yanı sıra yabancı ülkelerden getirilen kültler içinde geçerli olmuştur. Ülkeye dışarıdan getirilen kültler için "Graeco ritu" yani Grek gelenekleri geçerlidir. Özellikle kurban törenlerinde bu kültlerde baş örtülmez. Ancak Roma geleneklerinden gelen kültürde farklı törenler ve ritüeller gerçekleştirilir ve toga başın üzerine örtülür. Sibylla Kitapları üzerinden tanışılan pek çok Grek kültü için Grek ritüelleri geçerli olmuştur. Dikkate değer örnekler arasında: Ceres, Liber ve Libera (İÖ 496), Aesculapius (İÖ 293), Eryx Venus (İÖ 217) yer almaktadır.

2. Roma'nın Kuruluş Mitolojisi

Roma'nın gerçek kuruluş tarihi İÖ 3. yüzyıla dayandırılır, en erken mevcut yazılı kanıt Ennius'un Annales (yıllık) yazımına gitmektedir. Ünlü tarihçi Livius da Romulus'un şüpheli ölümü hakkında bazı bilgiler vermektedir; Romulus Campus Martius'da Roma halkını toplamaya çalışırken aniden şiddetli bir fırtına ve yıldırım ortaya çıkar, Romulus toprak üzerinde daha fazla kalamaz, ancak fırtınadan sonra ortaya çıkan aydınlık ve güneşli gün Roma halkının yaralarını sarar (Livius 1.16).

Roma'nın kuruluşu ile ilgili iki mitosun öne çıktığını görürüz; bunlardan ilki Roma'nın Remus ve Romulus adlı ikiz kardeşler tarafından kurulduğunu anlatan mittir. Aslında Remus ve Romulus direkt olarak Aeneas'ın soyundan gelmektedir. Hikayeye göre; Alba Longa, Numitor isimli bir kral tarafından yönetilir ve onun Amulius isminde kötü kalpli bir erkek kardeşi vardır. Amulius kardeşinin erkek torunları olması ve tahta varis olması ihtimalini ortadan kaldırmak için kralın kızı Rhea Silvia'ya Vesta Tapınağı'nın bakirelerinden olması için baskı yapar. Daha sonra Rhea Silvia tanrı Mars'tan hamile kalır ve ikizleri

Remus-Romulus'u dünyaya getirir. Ancak bundan haberdar olan amca Amulius, ikizleri ölmeleri için bir sepete koyarak Tiber Nehri'ne bırakır. Ancak gizli bir güç ikizleri sürekli korumaktadır. Güvenli bir şekilde Tiber Nehri'nde yolculuk eden bebekler daha sonra Latince lupa olarak adlandırılan dişi bir kurt tarafından emzirilir ve ardından onları bulan bir çoban ve karısı tarafından büyütülür. Bu çocuklar uzun zaman kral Numitor'un torunları olduklarından habersiz yaşarlar, nihayetinde gerçek aile bağlarını öğrenen ikizler Amulius'u öldürüp büyük babaları olan Numitor'un tekrar tahta geçmesini sağlarlar. Daha sonraki aşamada ise Alba Longa'nın varisleri olarak yeni şehrin nerede kurulacağına karar verirler. Romulus yeni şehri Palatine Tepesi'ne kurmak isterken, Remus'un tercihi ise Aventine Tepesi olur. Bu farklı görüşleri nedeniyle sonunda augurların kentin nerede kurulacağına karar vermesi istenir. Aralarında bir kavga çıkar ve Remus ölür, Romulus tek başına kurduğu yeni şehri Roma olarak isimlendirir ve ilk lejyonları ve senatoyu oluşturur. Şehre vatansız göçmenlerin gelişiyle birlikte yeni kurulan Roma hızlı bir şekilde büyür ve gelişir. Ancak bu göçmenlerin çoğunluğu bekar erkeklerden oluşmaktadır. Bu nedenle Romulus komşuları olan Sabine'lerin kadınlarının kaçırılmasını organize eder. Roma'da gücünü her an arttıran Romulus nihayetinde ölür ya da gizemli bir şekilde ortadan kaybolur. Romulus yok oluşunun ardından Roma halkının kutsal kişileştirmesi Quirinus (Romanın en eski tanrısı) olarak tanımlanmıştır.

Aslında mitoslar toplumların kökenlerini ve ahlaki değer yapılarını öğrenmek için çok önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle mitologlar için Remus'un ölümü oldukça karmaşıktır. Eski Çağ tarihçileri Romulus'un kente adını veren kişi olduğu konusunda hem fikirdir. Remus'un ismi ise hem eski hem de yeni kaynaklarda biraz tartışmalıdır. Bu mitos Roma'nın Geç Cumhuriyet, Erken İmparatorluk Dönemi'nde resmi bir şekilde

yer almıştır. Roma tarihçileri, şehrin kuruluşunu İÖ 758-728 yılları arasına yerleştirmişlerdir. Plutarchos Remus- Romulus ikizlerinin doğum yılını İÖ 27/28 Mart 771 olarak hesaplamıştır. En erken geleneklerde de Roma'nın ilk imparator sülalesi olarak, yarı tanrı Troia Prensi Aeneas Romulus'un direkt atası olarak gösterilmiştir. Muhtemelen bu tarih kesin olmayan mitolojik anlatılara dayandırılmıştır. İkizlerin dişi kurt tarafından emzirilmeleri, antik mitolojinin ikonik bir sunumunu oluşturur.

Roma'nın kuruluşu ile ilgili diğer önemli bir mitoloji ise Aeneis'dir. Latince ve Almanca'da "Aeneis" olarak bilinen destanın, İngilizce kullanımı "Aeneid " şeklindedir. Dilimizde ise Aeneis yani Aeneas Destanı olarak bilinen bu mitoloji, Augustus'un köklerini Troia Krallığı'na dayandırmak istemesi neticesinde, Vergilius'a verdiği mitos yaratma talimatı ile İÖ 1. yüzyılda yazılmıştır. Aslında yazılan bu hikayenin Homeros'un yazdığı Odysseia eserine oldukça benzer olduğu gözlerden kaçmamıştır. Odysseia'da Troia Savaşı'nın sona ermesinin ardından, ülkesi olan İtaka'ya gitmeye çalışan Odysseus'un yaşadığı maceralar anlatılmaktayken, Aeneis'de ise Kral Anchises ile Aphrodite'nin oğlu, Troia kahramanlarından Aeneas'ın savaş sonrası uzun ve maceralı bir yolculuktan sonra Latium'a gelişi ve orada Roma Devleti'ni kurması hikaye edilmiştir. Latin yazar Vergilius, muhtemelen Homeros'un yazınından etkilenmiş olmalıdır.

Ender olarak hayatta kalan Troialılardan biri olan Aeneas, Troia düştüğünde ne öldürülmüş ne de köleleştirilmiştir. O tanrıların da yardımıyla, yeni bir vatan bulmak için Troia'dan Latium'a giden uzun bir seyahati gerçekleştirmiştir.

On iki kitaptan oluşan bu eserin ilk altı kitabında Aeneas'ın Troia'dan sonraki yolculuğu anlatılırken, kitabın ikinci yarısında ise Troialıların Latinler üzerindeki nihai zaferi ile, Aeneas öncülüğündeki Troialı takipçilerin kaderlerine yer verilmiştir.

Aslında kahraman Aeneas İÖ 8. yüzyılda yazılan İlyada Destanı'ndaki rolüyle, Greko-Romen efsane ve mitoslarında zaten bilinmektedir. Ancak şair Vergilius, Aeneas'ın daha çok Roma'nın kuruluşundaki rolüyle ilgilenmiştir. Bu zoraki oluşturulan kuruluş mitosu Roma'nın ulusal destanı haline getirilmiştir.

Aslında Vergilius'un Aeneis'i politik bir mesaj içermektedir. Araştırmacılar birbirine zıt verilen bu mesajı "anti-Augustan" ve "pro-Augustan" olarak iki şekilde isimlendirirler. Bu destanda, Vergilius Augustus'u takdir eder ve onun monarşik rejimini meşrulaştırır. Bu destanı aynı zamanda bir meşrulaştırma eseri olarak da algılamak gerekmektedir. Aeneis ile kökenlerini Troia'ya dayandıran ve kökenine Aeneas'ın annesi Aphrodite/Venüs ile birlikte tanrısallık katan Augustus aynı zamanda kendisini primus inter pares (eşitlerin birincisi) haline de getirmiştir.

Antik Roma politik ve dinsel açıdan diğer devletlere oldukça benzer özellikler gösteriyordu. Her devlet gibi Roma da köklerini oldukça eskiye dayandırmayı başarmıştı. Böylece ölen atalar Roma politikasında ve düşüncesinde önemli bir rol oynamıştı. Bu kurum ve davranışlar gelecek jenerasyonlar üzerinde de etkili olacaktı. Otorite, gelenek ve dinden oluşan trinity-kutsal üçlü Roma politikasına nüfuz etti. Aeneis'e göre Roma'nın kurulması Olympos tanrılarının isteği idi, ve bu istek Augustus'la birlikte zirveye ulaştı. Vergilius'un destanında oldukça sofistike bir biçimde bunun propagandası yapıldı ve bu kutsal kuruluş imparatorun otoritesiyle taçlandırıldı. Augustus'un politik pozisyonunda Vergilius'un kanıtları sadece Romulus'a dayandırılmıyor; Roma tarihi, Roma'nın kurucusu ve ilk halkı olan Aeneas'a kadar geri götürülüyordu. Roma halkının ve Roma'nın mitik kökeni kutsal bir başlangıca bağlanıyordu.

Aeneas macerası boyunca Iuppiter ve Venüs tarafından desteklense de yinede birtakım düşmanvari deneyimlere maruz

kalmıştı. Ayrıca Troia Savaşı boyunca Iuno da Aeneas'a defalarca kötülük yapmıştı. Ancak son kitapta Iuno, Aeneas'ın ve Troialıların İtalya'ya yerleşmesine istekli olur ve izin verir. Buna ilave olarak Roma'nın prehistorik ve erken tarihinde Romulus'un Sabine kadınlarını kaçırdığı işaret edilir. Vergilius'un görüşüne göre şiddet, tahribat ve ölüm yeni bir yerleşim ve stabil bir hayat için gereklidir. Bu da Aeneis ile ilgili yaşanan negatifliklerin nedenini net bir biçimde açıklamaktadır. Benzer bir şekilde Augustus da bir sivil savaşa girmek ve Marcus Antonius ile savaşmak zorunda kalmıştır. Hem Aeneas hem de Augustus bu kaos sonrası politik ve kültürel düzeni kurabilmiştir. Aeneas onu takip eden Troialılarla birlikte ve tanrıların yardımıyla yeni evini vatanına dönüştürebilmiştir. Yani bu hikayede düzen yaratmak için düzensizlik/kaos, kutsal destek gibi pozitif mesajlar yer almaktadır.

Bu destan için şöyle bir soru sorulabilir; neden Augustus'un devleti kutsal bir kuruluş mitosuna ihtiyaç duymuştur? Bunun kısaca cevabı, monarşi denemesi ve Roma'nın politik düşüncesindeki cumhuriyet olabilir. Romalılar aslında krallık müessesesine karşı biraz kararsız bir tutum sergilemişlerdir. Bir taraftan Yunan krallık fikrini kasıtlı olarak en iyi yönetim formu olarak görseler de, diğer taraftan filozofik olarak monarşiye karşıdırlar. Krallık tyranlık ile ilişkilidir ve bu da negatif bir durum yaratmaktadır. Ancak yine de birçok Romalı kral genellikle kendisini iyi bir kural koyucu olarak betimlettirmiştir.

Augustus'un ismi, Aeneis'de ilk defa Iuppiter'in Roma'nın gelecekteki şöhretiyle ilgili olan kehanetinde geçmektedir. Iuppiter, Aeneas'ın gelecek zaferlerini ve Lavinium'da kurduğu yeni bir vatanı duyurur. Önce Ascanius'un, daha sonra da Romulus'un Alba Longa'da temellerini attığı Roma'nın dünyaya egemen olan güçlü bir devlet oluşundan bahseder ve son olarak Iuppiter Augustus'un (ya da Caesar?) savaşlarının tamamlanmasını ve sonsuz barışın

tesis edilmesini kehanet eder. Augustus Roma'nın kurucuları olan Aeneas, Ascanius ve Romulus ile aynı çizgide durmaktadır. Aeneas Lavinium'u, Ascanius Alba Longa'yı bulmuş, Romulus Roma'yı kurmuş ve Augustus ise Roma'yı tekrar inşa ederek barışı tesis etmiştir. Her bir mitolojik figür tek başına adeta kurucu bir kral gibidir. Onların kurdukları şehir ve monarşi formu Augustus'un ataları olarak onunla ilişkilendirilmektedir. Vergilius Romalıların ünlü Cumhuriyet Dönemi'ni göz ardı etmiş gibidir. Iuppiter Augustus'un monarşiyi canlandıracağını bildirmiştir. Vergilius'un kitabında Augustus'un Roma tarihindeki monarşisi altı kitap içinde ve açık bir şekilde tanımlanmıştır. Aeneas'ın babası Anchises, Aeneas'ı Roma'nın gelecekteki kahramanı olarak gösterir. Anchises'in kahraman sıralaması gerçekteki kronolojik sıralamadan oldukça farklıdır.

Anchises'in sıralaması:

1. Alban Kralları
2. Roma Kralları (I)
   2.1. Romulus
3. Roma Kralları (II)
   3.1. Numa
   3.2. Tullus
   3.3. Ancus
   3.4. Tarqunia Kralları
   3.5. Cumhuriyet Kahramanları

Kronolojik Sıralama:

1. Alban Kralları
2. Roma Kralları
   2.1 Romulus
   2.2. Numa
   2.3. Tullus
   2.4. Ancus

2.5. Tarqunia Kralları
3. Cumhuriyet Kahramanları
4. Caesar
5. Augustus

Tarihsel sıralama içerisinde, Caesar ve Augustus, Roma kahramanlarını içeren uzun listede son sıralarda yer alır. Özetle, Aeneis'de en görkemli pasajlar principatus ile yani Augustus'la ilgilidir. Augustus'un otoritesi Roma tarihindeki birçok efsanevi kralı izleyerek oluşmuştur. Augustus'un kültürel ve politik programı geçmişi restore ederek, monarşinin Roma tarihinin başlangıcında da ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Böylece monarşi sadece Roma tarihinin değil, Augustus'un da siyasi programının bir parçası haline getirilmiştir.

Aeneas'ın Troia'dan sırtında taşıdığı babasıyla birlikte kaçışı.
Raphael, Vatikan-Roma.

İmparator Antoninus tarafından Roma'nın kuruluşunun 900. Yıl dönümü şerefine darp ettirilen bronz sikke.Troia'dan kaçan Aeneas ve Aeneas'ın oğlu Iulius , Aeneas sırtında babası Ascanius. (British Museum: Barbara McManus)

Sikke üzerindeki kompozisyonun çizimi.

Aeneas'ın yolculuğu. (İS 4. yüzyıla tarihlenen bir mozaik döşemeden detay: Somerset County Museums: Barbara McManus).

Aeneas'ın Troia'dan başlayıp, Latium'da son bulan seyahat rotası.

Cicero'dan yapılan alıntılara göre, Roma'nın dini yapısı onların mitolojik geçmişlerine kadar geri gider. Roma'nın kurucularından olan Romulus ve onun ardılı olan krallar gibi, Ovidius (İÖ 43, İS 17) Remus ve Romulus'un Roma'nın nasıl ve nereye kurulacağına karar verdikleri konusunda bize bazı bilgiler verir. Kuruluş mitosu ile ilgili en önemli sorulardan bir tanesi, bunların hangisinin Romanın asıl kurucusu olduğudur. İnanışa göre, kentin kurulacağı yer konusunda Romulus herhangi bir yarışmaya ihtiyaç olmadığını ve büyük kaderi kuşların belirleyeceğini söylemiştir.

Capitol kurdu ve ikizler erken dönemde Roma'nın en ünlü sembolleridir. Burada yer alan kurt 85 cm yüksekliğindedir. İÖ 6. yüzyıl ya da erken 5. yüzyıla tarihlenen bir Etrüsk çalışması olduğu düşünülmektedir.

Didrahmi. İÖ 269
Arka yüz, Romulus ve Romus

3. Roma'da Yer Alan Rahip / Rahibeler Topluluğu

Roma'da bulunan rahipler ve "collegium" adıyla anılan onlara ait topluluğun dini konumları göz önünde bulundurulduğunda ne kadar önemli oldukları görülmektedir.

Bunların içinde özellikle dört büyük rahip gurubu bulunur:

1. Collegium Pontifices:

İÖ 300 yılından itibaren dokuz üyeden oluşur; beş pleb, dört patrici. Sulla döneminde sayıları onbeşe yükseltilmiştir. Başlarında pontifex maximus bulunur ve o senatoda grubu için yani collegium için konuşurdu.

Ek üyeler:

Flamines (üç majör -Dialis, Martialis, Quirinalis ve oniki minör)

Rex sacrorum (bir kişi, asıl kralın varisi)

Vestal Virgo'lar (altı kişi, bunlar çocukluklarından itibaren otuz yıl hizmet etmiş olmalıdır.)

Fonksiyonları: Sacra yani dini konularda senatoya, bazı dini

yasalar ve defin yasaları konusunda halka tavsiyede bulunurlardı. Bunun yanı sıra miras ve evlat edinme gibi ailevi sorunlarda kayıt tutar ve denetim yaparlardı.

2. Augures:

Sayıları pontificese benzemekle birlikte üyeler bu collegiumda bulunmazdı.

Fonksiyonları: Auspices ile ilgili ritüel, usul ve yöntem konusunda denetim yapar ve tavsiye verirlerdi.

3. Dua/decem/quindecimviri sacris faciundis:

Orijinalde sayıları iki ile sınırlandırılmıştır. İÖ 367 yılından itibaren sayıları ona, Sulla'dan sonra onbeşe çıkarılmıştır. Seçim şekilleri pontificese benzemektedir.

Fonksiyonları: Sadece senato tarafından onlara sorulduğunda Sibylla Kitapları'na başvurur ve yorum yaparlardı.

5. Tres/septemviri epulones:

İÖ 196 yılında üç üye ile collegium oluşturulmuştur. Sulla zamanında sayıları yediye yükselir. Seçim şekilleri pontificese benzemektedir.

Fonksiyonları: Roma'da düzenli olarak yapılan oyunların denetimini yaparlardı.

SENATONUN İSTEĞİ ÜZERİNE SENATOYA DANIŞMANLIK YAPAN RAHİP GRUPLARI/COLLEGİUM

Fetiales: Diğer devletlerle olan meseleler, savaş barış vb. konularda senatoya danışmanlık yapmışlardır.

Haruspices: Roma collegiumu değildir, Cumhuriyet Dönemi'nde oluşturulmuştur. Temeli Etrüsklerin içinden çıkan parlak ve bilge kişilere dayanır. Alt sınıf uzmanların kurban esnasında hayvanların bağırsaklarını değerlendirmesine dayalıdır.

SENATOYA DANIŞMANLIK YAPMAYAN GRUPLAR

Salii: Her biri oniki kişiden oluşan iki grup. Mart ve Ekim festivalleri boyunca ilahiler söyler ve ritüel danslar yaparlar.

Luperci: Sayıları tam olarak bilinmeyen iki gruptan oluşur. Keçi derisinden yapılan çarpıcı tangalar giyerek Lupercalia festivallerinde şehir boyunda yürürlerdi.

Fratres Arvales: Roma'nın dışında bulunan çalılıklarda, dea dia kültünü devam ettirmişlerdir. Özellikle Augustus'dan sonra imparator kültünün yeniden canlandırılması ile ilgilidirler.

4. Roma'nın Festival Takvimi

4.1. Numa Takvimi Festivalleri

Yazılı ve arkeolojik bazı buluntular sayesinde antik Roma'nın festival takvimi hakkında oldukça detaylı bilgilere sahibiz. Ancak festival takvimleri farklı başlıklar altında bulunmaktadır. Festival isimlerinin hepsi benzer linguistik forma sahiptir ve İÖ 6. yüzyıla yani erken dönem sivil takvimine kadar geri gitmektedir. Ancak bu takvimler muhtemelen kaydedildiğinde festival sisteminin başlangıçtaki kuruluş tarihinden kısmen farklılaşmıştır.

4.2. Agrarian Döngü / Takvim

Bu takvim özellikle sivil yani halk takvimi olarak bilinir. Agrarian festivallerde patron/büyük tanrılar önemli olmuş ve takvim onlara göre planlanmıştır. Mevsimsel sıralanış, antik dönem festivallerinin doğrudan doğa ve tarım ürünleri ile bağlantılı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu doğa takvimi, şehir ve sivil dinin çerçevesi dışında ve onlardan daha önce oluşturulmuştur. Doğanın ritmi doğrultusunda ortaya çıkan festival takvimi, sivil hayatın mantığı ile birleştirilerek kurgulanmıştır.

Aşağıdaki takvimde sonu –ia ile biten festivaller neutral çoğuldur. Aşağıdaki tablo John Scheid'in "An Introduction to Roman Religion" adlı eserinden alıntılanmıştır.

Festival Adı	**Festival Tarihi**	**Festival Özelliği**
Cerealia	19 Nisan	Tahılların ve diğer ürünlerin büyümesi.
I. Vinalia	23 Nisan	Yeni şarap küplerinin açılması.
Robigalia	25 Nisan	Ekinlerdeki küflenmeyi savuşturmak.
Lucaria	19 ve 21 Temmuz/Quintilis	Ahşap temizleme dönemi.
Neptunalia	23 Temmuz/Quintilis	Su depolarının ve drenaj sistemlerinin kontrolü.
Furrinalia	25 Temmuz/Quintilis	Yer altı sularının ve su kuyularının bulunması.
Portunalia	17 Ağustos/Sextilis	Karaya yanaşma.
Köy Vinalia	19 Ağustos/Sextilis	Bağ bozumu.
Consualia	21 Ağustos/Sextilis	Hasat edilen ürünün depolanması.
Volcanalia	23 Ağustos/Sextilis	Ürün depolarında yangının önlenmesi.
Opiconsiua	25 Ağustos/Sextilis	Tahıl rezervlerinin organize edilmesi.
Volturnalia	27 Ağustos/Sextilis	Ürünlerin Tiber (?) boyunca nakledilmesi.
Meditrinalia	11 Ekim	Yeni şarap örnekleri.
Fontinalia	13 Ekim	Doğal suların ve kaynakların kontrolü.
Consualia	15 Aralık	Tahıl depo odalarının açılması.
Opalia	19 Aralık	Bol gıdanın bulunması.

4.3. Sivil / Halk Takvimi

İlk iki grupta ele alınan takvimde, döngü tamamen doğa ve ürün odaklıdır. Ancak bu başlık altında incelenenler halk odaklı kurgulanmıştır.

Festival Adı	Festival Tarihi	Festival Özelliği
Liberalia	17 Mart	Genç vatandaşların yetişkin elbisesi olan toga giymesi.
Quando rex comitiauit fas (QRCF)	24 Mart	Kralın halk meclisine hakim olması, yasaksız gün, 24 Mart / 24 Mayıs belirsiz bir anlam.
Lemuria	9,11,13 Mayıs	Gömülmemiş göçebe ruhları yatıştırmak.
Vestalia	9 Haziran	Halk ateşi.
Poplifugia	5 Temmuz/Quintilis	Halk ile bağlantı kurulması ya da belirsiz.
Saturnalia	17 Aralık	Yılın sonunun kutlanması.
Larentalia	23 Aralık	Kesin olmamakla birlikte muhtemelen yer altı dünyası ile ilgili.
Carmentalia	11 ve 15 Ocak	İbadet edenler için doğru yöntemi bilme.
Lupercalia	15 Şubat	Kaos, yılın sona ermesi.
Quirinalia	17 Şubat	Vatandaşlarla ilgili festival.
Feralia	21 Şubat	Ölüm festivali.
Terminalia	23 Şubat	Sınırların ve limitlerin festivali.

Regifugium	24 Şubat	Kesin olmamakla birlikte resmi olarak yılın sonu.
Equirria	27 Şubat ve 14 Mart	Savaş atları.
Quinquatrus	19 Mart	Askerlerin temizlenmesi, arınması.

5. Roma Tanrıları

Bu bölümde, Roma'nın özellikle Yunan mitolojisinden çok aşina olmadığımız tanrılarına yer vermeye karar verdik. Çünkü Romanizasyonla birlikte özellikle Yunan panteonunda bulunan oniki önemli Olympos tanrısı tüm atribüleri ve özellikleri ile aslında daha önceden Roma'da ismi bilinen diğer tanrılarla özdeşleşti ve isimleri değişti. Özellikle kitabın arka bölümünde Roma tanrıları başlığı altında hangi tanrının, hangi Roma tanrısıyla birleştirildiği açık bir şekilde görülebilir.

Diğer bir konu ise yabancı tanrıların Romanizasyonudur. Bu konuda bilinmesi gereken en önemli nokta, Roma ulusalcılığının hiçbir zaman şehirlere dışarıdan gelen tanrıların entegrasyonunu engellemediğidir. Bu din transferleri, özgür köleler ve vatandaşlık bahşedilenler ya da Sibylla Kitaplarına danışma ve evocatio ritüelleri (özel dini ritüeller) sayesinde gerçekleşmiştir. Sibylla, Yunan mitolojisinde tanrı Apollon'un aşık olduğu bir kadındır. Bu kadın bir kahindir. Apollon'un ona bahşettiği ömür boyu gençliği reddeder ve yaşlanır. Sonunda bedeni bir ağustos böceğine dönüşür ve

Apollon onu Cumae'de bir tapınakta kafese koyar. Daha sonra bununla bağlantılı Sibylla Kitapları altında bir kehanet kitabı oluşur.

Rahipler topluluğu Sibyll'in ünlü kehanetlerini korudu ve onları yorumladı böylece bazı yeni kültler kehanetler aracılığı ile Roma'ya nüfuz etti. Kıtlık sonucu Ceres kültünün getirilmesi, Roma'daki taş yağmuru ve Hannibal ile yapılan savaşlar nedeniyle Kybele kültü, veba salgını neticesinde Epidaurus'dan Aesculapius/Asklepios kültünün getirilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Bu uygulamalar antik Roma'da hem pratik hem de oldukça yasal olan uygulamalardı. Yabancı tanrılara bazen Latince isimler vererek "interpretatio Romana" yani Romalılaştırma gerçekleştiriliyordu. Sürekli bir şekilde düşmanların tanrılarını ulusal panteona katarak ve bu tanrıların sürekli güzel yönleri gün yüzüne çıkarılarak "evocatio" prosedürü devam ettirildi.

Roma kültlerinin, Roma'nın eyaletlerine nasıl dağıldığı sorusu da bu kapsamda cevaplanması gereken oldukça önemli sorular arasında yer almaktadır. Bu durumu açıklayabilmek için önce kolonilere bakmak gerekecektir. Roma'nın erken dönemlerinde Roma'nın dışında ya da Roma'da yaşayan yabancılar için bir Roma vatandaşlığı tesis edilmemişti. Caracalla'nın imparatorluğu sırasında 212 yılında "Constitutio Antoniniana" isimli bir yasa çıkartıldı ve bu sayede, Roma İmparatorluğu sınırları içinde özgür doğan her erkek ve her kadının Roma vatandaşları ile eşit haklara sahip olması yasalaştırıldı. Caracalla'nın bu yasayı vergi gelirlerini arttırmak ve lejyoner birliğine katkıda bulunmak için çıkarmış olduğu düşünülmektedir.

Kolonizasyon sırasında bu yeni topraklara ilk giren kişiler, askerler ve tüccarlar olmuştur. Dolayısıyla bu insanlarla

birlikte Roma'nın dili ve kültürü de bu kentlerde etkili olmaya başlamıştır. Sonuç olarak; sürekli sınırlarını değiştiren ve genişleten emperyalist imparatorluk, din ve kültür konusunda esnek yapısı nedeniyle yeni topraklara birçok açıdan nüfuz etmiştir. Ayrıca kendisine yeni olan unsurları benimsemede bir sakınca görmediğini de açık bir şekilde göstermiştir. Böylece yeni tanrıları panteonuna katarken, yeni topraklarına da kendi tanrılarını götürmeyi ihmal etmemiştir.

5.1. Aesculapius

Yaşama dair birçok sorusunu tatmin edici bir şekilde açıklayamamış insanoğlu, dünyada şifa veren her şeye önem atfetmiştir. Çağın tedavilerinin pahalılığı, riski, belirsizliği ve güçlüğü, insanları direkt olarak şifa tanrılarına yöneltmiştir. Tanrılar günlük yaşamın büyük bir parçası, kutsal bir yardım aramak için başvurulan ilk çare olmuştur. Bu durum akla dayalı tıbbın doğuşu ile gerçek dışı inançların neden tamamen ortadan kalkmadığını ve ikisinin uzun bir süre birlikte devam ettiğini açık bir şekilde göstermektedir. Böylece bilimi ve inancı bir arada barındıran sağlık tanrısı ortaya çıkmış, ve Hipokrat yemini de tanrılar adına yapılmıştır: "Şifa veren Apollon adına ve Asklepios, Hygieia, Panakeia ve bütün iyileştirici güçler adına yemin ederim ki tüm tanrı ve tanrıçalar şahidim olsun, gücüm ve aklım erdiğince bu yemini ve sözümü tutacağım".

Antik Çağ'da bilimsel tıbbın ortaya çıkması İÖ 5. yüzyılın başlarında Hipokratik tıp ile başlamıştır. Asklepios inancı ve bu kültün Yunan dünyasında yayılması da yine bu tarihlere denk düşmektedir. Roma dünyasının tanrı ile tanışması ve tanrının orada Aesculapius ismi ile saygı görmesi ise ilk olarak İÖ 291 yıllarına denk düşmektedir.

Asklepios en önemli tıp tanrısıydı ve kültü bin yıllık bir döneme yayılmıştı. Olympos panteonu içinde önemli bir yere sahip olan Asklepios, babası tanrı Apollon gibi, diğer birçok meziyetinin yanı sıra şifa tanrısı olarak da saygı görmüştü. Soy ağacına bakıldığında, Asklepios tanrı Apollon ile Teselya kralı Phlekyas'ın kızı olan Koronis'in oğludur. Apollon'dan hamile kalan Koronis sevgilisine olan sadakatsizliği nedeniyle Apollon tarafından ölümle cezalandırılır. Vücudu odunlar üzerine konan Koronis tam yanmak üzereyken Apollon karnındaki çocuğa kıyamaz ve annesinin karnından onu alır, bebeği Pelion Dağı'na götürür. Asklepios orada kentauros Kheiron tarafından büyütülür. Kherion baktığı Asklepios'a tıp sanatını da öğretir. Böylece Asklepios çok ünlü ve iyi bir hekim olmayı başarır. Bir ölümlü olmasına karşın Asklepios mucizeler yaratacak denli güçlüdür ve ölüleri diriltmesi ile Zeus'u öfkelendirir. Asklepios'un ölüleri dirilterek doğanın dengesini bozacağından korkan Zeus, Asklepios'u yıldırımıyla çarparak öldürür. Anlatılan mitosa göre Asklepios başlangıçta ölümlüdür, Kuzey Yunanistan'da aranan bir hekim olduğu için Herakles gibi kahraman konumuna yükseltilir. Ölümünden sonra da yarı-tanrılar konumuna getirilir. Ya da şifa veren bir yer altı ruhudur ve zamanla artan ünü onu ilahi bir soy olan Apollon ile ilişkilendirmiştir. Asklepios'un kültü geliştikçe miti ve ailesi de gelişmiştir. Karısı Epione'den doğan iki oğlu Makhaon ve Podalirios ve Hygieia, Panakeia, Akeso, Iaso ve Aigle isimli beş kızı babalarının gücünün bir kısmına sahip olmuşlardır. İçlerinden Hygieia sağlığın personifikasyonu olarak saygı görmüştür.

Asklepios heykeli, Atina Ulusal Müzesi.

Asklepios, Yunan ve Roma heykeltıraşlık eserlerinde; orta ya da ileri yaşta, gür bir sakala sahip, çıplak ayaklı ya da sandaletli sol omuzlarına atılmış topuklarına kadar uzanan himation ile betimlenir. Resimde de görüldüğü üzere tanrının belirteci yılan sarılı bir asa olmuştur. Kızı Hygieia'da genellikle benzer atribü ile gösterilir. Hygieia'nın güçleri ve görevleri arasında tapınakta yardımcı olmak ve kendi kutsal yılanlarını beslemek yer alır. Asklepios'un elinde dayandığı sopa uzun seyahatlerde Yunanlı gezginlerin kullandığı bir destek (değnek) olarak yorumlanır. Sağlıkla ilişkilendirilen bu tanrı muhtemelen uzun seyahatler yapmış olmalıdır. Bu değnek ikonografik olarak hastalara bir destek ya da yardım manasında da kullanılmış olabilir. Tek tanrılı dinlerde genellikle sevilmeyen yılan, pagan dinlerde çok farklı ikonografik anlamlara sahip olmuştur. Yılan gizem, güç ve iyiliğin karışımıdır. Her yıl deri değiştirerek sonsuz yeniden doğuşun, gençleşme ve sağlığa kavuşmanın güçlü bir sembolüdür. Ölüyü alan ama yeni yaşamı da yaratan, toprak ananın çatlaklarından çıkıp-kaybolan yılan, üreme, sağlık tanrıları ve yer altının iyileştirici ruhları ile bağlantılıdır. Özellikle Asklepios kült alanları içerisinde önemli bir yere sahip olan Epidauros'ta yılan tanrının en önemli sembolleri arasında yer almıştır. Asklepios'un yılanı Güneydoğu Avrupa'ya özgü sarı renkli zararsız, "elaphelongissima" olarak tanımlanmıştır. Tanrı tedavilerini yılanlar aracılığı ile yazdırmıştır. Yılanların yanı sıra köpeklerin de iyileştirici gücü olduğuna inanılmış, bu nedenle de bazen sağlık tanrısı ona eşlik eden bir köpekle betimlenmiştir.

Asklepios İÖ 6. yüzyılın sonlarında bir tanrı olarak saygı görmeye başladığı zaman ilk kült merkezi Peleponnessos'un kentlerinden biri olan Epidauros olmuştur. Asklepios'u Atina'ya İÖ 420'de Telemakhos getirmiştir. Kültün Roma'ya getirilişi İÖ 291 yılına rastlar. Roma'da yaşanan oldukça etkili bir veba salgını neticesinde, bir heyet Peleponnessos'un doğu kıyılarında

bulunan ve tanrının önemli kült merkezlerinden biri olan Epidauros'a gider (Livius 10,47,7). Çok farklı olmayan küçük bir isim değişikliği ile Yunanlı sağlık tanrısı Asklepios, Roma'ya sağlık tanrısı Aesculapius olarak girer. Roma'da Tiber Nehri'nin geçtiği bir ada üzerinde tanrının tapınağı yapılır. Bugün kült ile bağlantılı olarak adanın gemi pruvası formundaki bölümünde tanrının yüzü tahrip olmasına rağmen atribüsü olan yılan sarılı asa ve tahrip olmuş yüzü hala korunmaktadır.

Roma Tiber Adası'ndan görünüm.

Tiber Adası'nda Aesculapius'un tahrip olmuş rölyef çizimi.

Tiber Adası'nda Aesculapius'un tahrip olmuş rölyefinden detay.

Doğal olarak vebalı hastaların adada tecrit edilmeleri hastalığın hızla yayılmasını azaltmış ve kısa sürede bir düzelme olmuştur. Kült böylece Roma'da saygınlık kazanmıştır. Tanrı bazen başında kumaştan yapılmış "corono tortilis" ismi verilen kalın bir çelenk taşır. Tiberius çağı yazarlarından olan Valerius Maximus'un aktardığına göre, yılan Antium'da gemiden indikten sonra Aesculapius Tapınağı'nda bulunan bir palmiye ağacının üzerinde tekrar görülmüştür. İlginçtir ki elaphelongissima türünden olan bu yılanın, daha önce bu bölgede bulunmadığı ve muhtemelen kültle birlikte getirildiği düşünülmektedir. Tiber Adası'ndaki tapınağın aynı zamanda hastane olarak kullanıldığını İmparator Claudius'un koymuş olduğu kurallardan

anlamaktayız (Suetonius, Claudius 25): "Ağır hastalığa yakalanan kölelerin tümü, sağlık tapınağında özgür olacaklardır. Eğer orada sağlıklarına kavuşurlarsa, tekrar efendilerine geri dönmek zorunda değillerdir" fermanını çıkarmıştır. Bugün hala Tiber Adası'nda modern bir hastane yapısının bulunması kültün izlerini taşımaktadır.

Roma'nın ilk doktoru İÖ 219 yılında karşımıza çıkan cerrah Archagathos'dur. Bu hekimden Plinius (Naturalis Historia, 29, 12 vd.) ve Cassius Hemina bahsetmektedir.

5.2. Ianus

Ianus bir öykünün lütfundan yoksun, hafızalarda çok az yer edebilmiş eski bir tanrıydı. Efsanelere göre, Roma şehrinin kuruluşunda rol almış, kaçırılan Sabine kadınlarını almak için gelen Sabineli erkeklere kaynar su püskürterek Romalıları korumuştu. Dolayısıyla adının geçtiği tek mitos "Sabine mitosu" olarak görülmektedir. Bu hikayeden dolayı savaş sırasında, Ianus'un tapınaktan çıkarak Romalılara yardım etmesi umulduğundan, tanrının tapınağının kapılarının açık bırakıldığı bilinmektedir. Eğer bir savaş sözkonusu değilse tapınak kapıları kapalı olarak tasvir edilmiştir.

Sestertius, Ianus tapınağı, Nero Dönemi.

Ianus, bazen Tiber ve Fons'un babası olarak da gösterilir. Ianus, Yunanistan'dan oğlu Iuppiter/Zeus tarafından kovulan Saturnus'u İtalya'ya davet etmiştir. Onunla ilgili tutarsızlıklar, Roma İmparatorluk Devrinde müttefik bir tanrı olarak görülen Ianus'un daha sonra kozmolog ve filozoflar tarafından yeniden değerlendirmeye tabi tutulmasından kaynaklanmaktadır. Zaten aslında oldukça karmaşık olan Ianus, Roma'nın erken dönemlerinde özellikle bazı amaçlara hizmet etmesi için Ianus Quirinus olarak ortaya çıkmış olup, kamu ve özel törenlerde savaş başlatma gibi fonksiyonlara sahip olmuştur.

Res Gestae yazıtlarında Ianusla ilgili şu ifadeler geçmektedir:

"Atalarımız, Roma halkının topyekün hakimiyetiyle karada ve denizde kazanılan zaferler sonucunda ne zaman barış sağlansa, Ianus Quirinus'un kapalı tutulmasını istemişti. Ama tarihimize bakılacak olursa, ben doğmadan önce, kentimizin kuruluşundan bu yana bu kapının ancak iki kez kapandığına tanık olunmuştur, oysa Senato benim saltanatım döneminde Ianus Quirinus'un üç kez kapatılmasına karar vermiştir".

Ianus, edebiyatta başlangıçların ve geçişlerin tanrısı olarak saygı görmüştür. Latince bir kelime olan Ianus daha popüler olan ianua ile ilişkilidir ve kelime anlamı olarak kapı eşiği ya da giriş anlamına gelen bir kelimeden türetilmiştir. Erken Roma dininde yani basit aile inancında evlerin eşiklerini koruyan tanrısal güç olarak tanımlanmıştır. Tanrı genelde çift başlı tasvir edilir, kapıların koruyucusu başlangıçların ruhudur. Saturnus tarafından ona geçmişi ve geleceği görme özelliği bahşedildiğinden çift başlı betimlenmiştir. Roma Dönemi'nde aslında Ianus gibi çerçeveleri net olmayan birçok tanrı bulunmaktadır. Belkide bu tanrıların önemi onların belirsizliklerinde yatmaktadır. Bu sayede de birçok yazar bu tanrıların kökenleri, kültleri ve ritüelleri ile ilişkili yorum yapma şansı elde etmiştir. Ancak birçok kişi tarafından kabul

edilen iki husus vardır ki bunlar; Ianus'un tamamen İtalyan tanrısı olması ve Saturnus'tan daha yerli olmasıdır.

Yolculukların koruyucu tanrılarına adanan birçok Roma yazıtında, Ianus tanınmış bir tanrı olmasına rağmen, onun ismi belirgin olarak ortada görünmez. Hatta Ianus'a ithaf edilen tapınaklar bile oldukça sınırlı kalmıştır. Roma dışında da tanrıya adanan birkaç tapınak ve çok sınırlı sayıda sunak olabileceği düşünülmektedir. Bir kaç önemsiz yazıt dışında bu durumla ilgili buluntu yoktur.

Yetersiz fiziksel kayıtların dışındaki, edebi kaynaklarda da (hatta Ovidius'un Fasti'sinde bile) Ianus'un popülerliği veya özel ibadeti hakkında neredeyse hiçbir bilgi bulunmaz. Tanrının kutsal alanları ya da tapınak mimarisi, adak, tütsü sunuları, heykel, yazıtlar ve görsel sunumlar gibi Ianus kültü hakkında doğrudan arkeolojik kanıt yok denecek kadar azdır. Sadece, bronz sikkeler üzerindeki tanrının bifrontal başı en önemli buluntular arasında gösterilebilir. Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru Ianus kültünde göreceli olarak bir durgunluk olmuş, Ianus önemini hızla yitirmiştir.

Bronz sikke, Ianus başı, İÖ 225-217.

5.3. Saturnus

Bazen Etrüsk kökeni ile bazen de astroloji ile bağlantılı olduğu bilinen tanrı Saturnus'un fonksiyonları oldukça karmaşık ve çeşitlidir. Ancak araştırmacıların çoğu tarım ve hasatla ilgili olan Ops'un Saturnus'un eşi olarak gösterilmesinde hemfikir olmuşlardır. Grek panteonunda Kronos'a eşdeğer olarak bilinen tanrı Roma'daki tapınağının cellasında şehir hazinelerini korumakla görevlidir. Bu durum tapınağın ibadetten daha önemli bir konuma yükselmiş olduğuna işaret eder. Tanrı adına yapılmış Roma tapınaklarında Dor ve Korint nizamı tercih edilirken, Forum Romanum'da bulunan Saturnus tapınağı İon düzeninde planlanmıştır. Bu durum geleneksel olarak hazine binalarının İon düzeninde yapıldığını gösterir (Delphi ve Olympia'daki kutsal alanlarda olduğu gibi). Bunun yanı sıra, Saturnus İtalya'da tarımın koruyucusu olmuştur. Bir hikayeye göre: oğlu Zeus Yunanistan'dan kovduğunda tanrı Ianus onu Roma'ya davet etmiş ve tarım yapmasını bilmeyen halka Saturnus tarımı öğretmişir.

Forum Romanum'da bulunan Saturnus Tapınağı.

Saturnus, tarım, kurtuluş ve zaman tanrısıydı. Onun saltanatı bolluk ve barışın altın çağı olarak gösterildi. Böylece Saturnus zenginliğin tanrısı oldu ve Roma forumundaki tapınağı, devlet hazinesine de ev sahipliğini üstlendi. Aralık ayında Roma festivallerinin en meşhuru olan "Saturnalia" şenlikleri yapılmaktaydı. Saturnalia şenliklerinde kısa bir süre için de olsa, sınıflar birbirinin rollerini değişir, köleler efendi, efendiler köle olurdu. Saturnus'un önemini günlerin isimlendirilmesinde de izleyebiliriz. Cumartesi günü yani "Saturday" bu tanrının ismiyle onurlandırılmıştır. Romalılar Saturnus'u Yunan mitolojisindeki Kronos ile özdeşleştirirler. Böylece Kronos'un tüm özellikleri Saturnus'da da görülür. Roma'da Saturnus'a eş olarak onun farklı yönlerini temsil eden iki eş gösterilmiştir. Bunlardan biri Ops (Yunan mitolojisinde Rhea'ya eşdeğer) zenginlik, bolluk ve kaynak anlamına gelir. Bazen de Kybele Saturnus'a eş olarak gösterilir. Saturnus egemenliği altındaki insanlar, toplumsal eşitlikçi bir devlette, emek olmadan doğanın onlara birçok şeyi sunması fikrini benimsemiştir. Saturnalia şenlikleri bu kayıp, efsanevi çağın koşullarına benzetilir. Başlangıçta bir günle sınırlanan festival daha sonra yedi güne çıkarılmıştır.

Varro'ya göre Saturnus'un adı "ab satu" kelimesi "ekim" kelimesinden türemiştir. Tarım Roma toplumunun merkezinde yer alır, bu özelliklerinden dolayı tarım dinin merkezi haline de gelmiştir.

Yunan geleneklerinde Kronos sık sık zamanla ilişkili olmuştur ve çocukların ya da babaların devrilmesi/ nesiller arası geçiş için alegori olarak algılanmıştır. Tanrının atribüleri arasında yer alan orak/harpa, Saturnus'un tarımla olan ilişkisinin en net ispatıdır. Geç antik dönemde Saturnus bir takım tanrılarla bir tutulmuş, "Kairos" zamanlama, doğru zaman gibi kavramlarla birleştirilmiş ve bu nedenle de kanatlı olarak tasvir edilmiştir.

Saturnus'a eş olarak gösterilen Ops, hem kişisel hem de ulusal zenginliğin simgesi ve refahın koruyucusu olmuştur. Başlangıçta 10 Ağustos'ta "Opalia" adıyla kutlanan şenlikler daha sonra Aralık ayına kaydırılmıştır.

Saturnus ile ilgili dini törenler tamamen Grek geleneklerine göre uygulandığından, Roma dini törenlerinde "capite velato" (toga ile başın örtülmesi) geleneği, Saturnus törenlerinde görülmez. Ancak Saturnus'un bazı betimlemelerinde bizzat tanrının kendi başı örtülü ve yanında harpa/orak ile gösterildiği örnekler de mevcuttur.

Mermer altar üzerinde harpa ile birlikte örtülü Saturnus başı. Capitoline Müzesi.

Plinius, Saturnus kült heykelinin petrolle dolduğunu, ayaklarının ise yünle kaplı olduğunu söyler. Bu heykel Saturnalia şenliklerinde yerinden kaldırılarak, kırmızı bir pelerin giydirilmiş ve tanrının ziyafetlere katılması için tapınaktan dışarı çıkartılmıştır. Roma dışındaki Saturnus kültü için çok az buluntu olduğundan farklı yorumlarda bulunmak oldukça zordur.

Saturnus muhtemelen kendi çocuklarını yiyerek yok eden ve sonraki tehditleri bertaraf eden Kronos ile birleştirilerek zenginleştirilmiştir.

Denarius. Ön yüzde Plep Tribününden Lucius Appuleius Saturnus başı, arka yüzde ise Quadriga kullanan Saturnus darp edilmiştir. Bu betimde Saturnus fakir Romalılara buğday dağıtıcısı rolünde gösterilmiştir (İÖ 104).

5.4. Lares

Romalılar'ın eril kutsalları arasında "Lar" olarak bilinen iki genç tanrı Roma'nın en eski tanrıları arasında bulunur ve aile kültünde oldukça önemli bir yer tutar. Genellikle iki genç erkek olarak gösterildiklerinden Latince çoğul şekli ile "Lares" olarak isimlendirilirler. Kimi zaman onlara bir soy eklenmesi gerektiğinde, Lara ile Mercury'nin çocukları olarak gösterilmişlerdir. Etrüsk kökenli tanrılar olarak bilinirler. Roma dininde kendilerine özgü nitelikleri olan numenlerdir. Evlerin kutsal koruyucu ruhları Lares için evlerde "lararium" adı verilen Lar mihrapları yapılmıştır. Genellikle naiskos formlu olan lararium atriuma yerleştirilir ve içine Lar heykelcikleri konurdu. Kimi zaman Lares'in annesi olarak gösterilen Mania'da bu heykelcikler arasında yer alıyordu. Bunun dışında mutfak alanlarında da yaygın bir şekilde tespit edilmişlerdir. Lares tam anlamıyla evlerin koruyucu kutsal ruhlarıydı. Evlilik törenlerinde gelinler Lar mihrabına

sikke sunarlardı. Kız çocukları sekizinci günde, erkek çocukları ise dokuzuncu günde Lararium önünde isimlendirilirdi. Erkek çocuklarına yine bu mihrapların önünde nazardan korunsunlar diye tılsımlar takılırdı.

Her ayın belirli günlerinde (ayın birinci, dokuzuncu ve onbeşinci günlerinde) ya da evlilik gibi tüm aile bireylerini ilgilendiren önemli günlerde, aile ocağı başında toplanılır ve Lares'e tapınılırdı.

Pompeii Vettii Evi lararium u.

Tipolojik olarak dans eden ve stabil duranlar olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılan Lares, fonksiyon açısından değerlendirildiğinde altıya ayrılır:

1. Lares Familiares: Ailelerin koruyucu tanrısı olarak hemen hemen her evde yer alan Lares'dir.

2. Lares Compitales: Köylerde ve kasabalarda, toprakların ya da kasaba kavşaklarının kesiştiği noktaları koruyan Lares figürinleri ve mihraplarıdır.
3. Lares Viales: Yollar üzerinde bulunan Lares sunakları olarak tanımlanabilir.
4. Lares Permarini: Gemicileri koruyan Lares'dir. En ünlüsü ise Roma'daki Campus Martius'da bulunmaktadır.
5. Lares Rurales: Arazilerle ilişkili olan Lares'dir.
6. Lares Praesties: Lares Praesties, devletin koruyucu tanrısal ruhlarıdır. Bunların Via Sacra başında bir tapınağı bulunmuştur.

Dans eden Lares. Pompeii, Casa degli Amorini dorati Larariumu.

Yukarıdaki resimde görülen Lares, üzerlerinde kısa tunikalarla ellerinde riton ve situla ile ve ayaklarının ucunda hafifçe döner vaziyette dans eden androjenik gençler olarak tasvir edilmiştir. Zaman içerisinde Lares, Dioskurlar ile özdeşleştirilmiştir.

Lares kültünün orijini ve "Lar familiaris" birçok araştırmacı tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Özellikle evlerle ilgili olan Lares'in açık bir şekilde "iyi ruhlar" olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

Lares Compitales'de geceleri küçük mihraplara asılan yünlerden bahsedilir. Sözü edilen yün hediyeler insan ya da top formunda yapılmışlardır. İnsan formunda olanlar evdeki özgür bireyleri, top formunda olanlar ise köleleri temsil etmiştir. Bu kült esas itibari ile ev işlerinde çalışan kölelere hitap etmektedir. Lararium'da köleleri temsil eden toplar dışında, sarımsak ve haşhaş kapsülleri bulunmaktadır. Bu nesnelerin evleri tehlikelerden koruduğu inancı hakim olmalıdır.

Sonuç olarak, Augustus döneminde önemli bir aile kültü olan Lares, Roma aile inancı içinde çok önemli bir yer tutmuştur.

5.5. Vesta

Tanrıça Vesta Roma mitolojisinde Saturnus (Kronos) ve Kybele/Ops (Rhea)'nın çocukları olarak geçer. Yunan mitolojisindeki ocak tanrıçası Hestia'ya kısmen eşdeğer bir tanrıça olarak gösterilebilir. Olympos tanrılarının ve daha eski tanrıların arasındaki savaşa karışmaz, sadece kardeşi Iuppiter'den bakireliğini koruma konusunda ayrıcalık ister. Ovidius'un Fasti isimli eserinde ithyphallik tanrı Priapos'un tanrıça Vesta'nın uyur iken yanına yanaştığı ancak tanrıçanın Iuppiter tarafından korunduğundan söz eder. Hiçbir erkek Vesta'nın mihrabına yaklaşamaz.

Yunan ve Roma geleneklerinde Vesta kutsal bakire olarak geçer ve "mükemmel bakire tanrıça" olarak nitelendirilir.

Vesta ile ilgili tapınım geleneklerine baktığımızda ilginç bilgiler elde ederiz. Tanrıçanın çoğu zaman antropomorfik betimlenmediği görülür. Vesta için sunulan içinde kutsal ateşin yandığı temsili evin ateşinde görüldüğüne dair anlatılar bulunmaktadır.

Onun bakireliği görünmezliği ile eşittir. Diğer taraftan o fiziksel olmayan bir ateşle sembolize edilir. Onun mevcudiyeti bir öngörü değildir. Tanrıçanın varlığı şüphesizdir, ancak görüntüsü yoktur. Tanrıçanın fiziksel ya da ruhsal herhangi bir betimi ona karşı bir küfür ve bir kirletme sayılabilirdi. Sürekli bakirelik kutsallığın bir tezahürü idi. Kültürel antropoloji açısından ise bakirelik imajı; bekarlık, ahlaki bütünlük, saflık ve büyük bir güç ile ilişkilendirilebilir.

Vesta, ailenin dumanlı ocağının tanrıçasıdır. Her evde, her kentin "prytaneion" denilen belediye binasında ona bir ocak armağan edilirdi. Delphoi Olympia'da ise onun için kutsal bir ateş yanardı. Yeni bir sömürge kurulacağı zaman, bu ocaktan ateş alınır, oralara taşınırdı. Ateşin sönmemesine dikkat edilirdi. Bu ateşin ise iki tahtanın sürtülmesi ile elde edilmesi şarttı. Ocak çok eski dönemlerden itibaren evin, ailenin merkezi, kült yeri olarak nitelendirilmiştir. Tanrılardan yardım dileyenler ocağın yanına oturtulurlardı. Tanrıça için yemeklerden önce hem Yunan'da hem de Roma'da ocak başında birşeyler kurban edilirdi. Yunan'da, istenen sonucun iyi ve olumlu olması için, bir kurbandan önce, Hestia'nın adını anarlardı. Roma'da ise önce Ianus'un sonra da Vesta'nın adını dile getirirlerdi.

Roma'da Vesta, sadece devletin tanrıçasıdır. Vesta kültü, evlere özgü değildi. Çünkü evlerde ocak başında Lares'e tapınılmaktaydı. Vesta Tapınağı, Forum Romanum'da yer alıyordu. Yuvarlak formlu olup içinde ateşi hiç sönmeyen bir ocak vardı. Tanrı

heykelleri ise tapınakta bulunmuyordu. Asil sınıftan altı bakire Vesta rahibesi, tapınağın yanındaki yapıda ikamet ediyordu.Vesta rahibelerinin vazifeleri arasında eski kült kanunlarını düzenlemek bulunmaktaydı.

Oval formlu kulübe maketi. İÖ 8. yüzyıla tarihlenen külkabı.

Roma Devleti onun varlığını ve egemen konumunu, devlet ocağı ateşinin egemen koruyucusu ve "res publica" ile ilişkilendirdi. Vesta rahibeleri, Roma mitolojisindeki geleneğe göre kökleri Roma Krallığı'na dayanan ve böylece Roma tarihi ile aynı zamanda başlayan eski kült üyeleriydi. Romalıların kuruluş mitinde isimleri geçen Remus ve Romulus ikizlerinin anneleri de bir Vesta rahibesi olarak gösterilmiştir. Tanrıça Vesta'ya benzer şekilde

onun rahibeleri de bakire idi ve genellikle çağdaşları tarafından onlara "virgo" (virgin/bakire) şeklinde hitap edilirdi. Bu rahibelerin hizmet ettikleri tanrıçada olduğu gibi bakire olmaları oldukça önemli bir özellik idi. Ancak rahibelerin, tanrıçalarının aksine bedenleri vardı. Bu beden somut ve görünür durumdaydı.

Kutsal ve seküler dünya arasındaki insanlar, Vestalis'lerin tanrıçaları ile kıyaslandığında, bekaret halinin ne kadar tehlikeli olduğunu ve taşıyıcısı tarafından ne kadar kolay kaybedilebileceğini açıkça görüyordu. Vesta, savaşçı bir bakire değildi.. Bu devlet yapısında güçlü bir tanrı olan Iuppiter, Vesta'nın daima koruyuculuğunu üstlenmişti. İşte tam da bu nedenle bazı kanunlar Virgo Vestalis'in bekaretini korumayı üstlenmişti. Roma Devleti'nin bunu görevlerinden biri olarak görmesi onun "res publica"ya ait sembolleri olarak kamusal işlevine dayanıyordu. Bu olağanüstü anayasal korumanın yanı sıra, bazı kanunlar özel olarak Vesta'nın bakire rahibeleri için hazırlanmış ve onlara salt ahlak yasası bağlamında uygulanan yasal ayrıcalıklar vermişti. Ne de olsa Vestaller laik dünyada kendi toplumsal ve yasal yaşamlarına sahiplerdi. Katılımları bakire konumlarına göre çok özel olarak planlanmıştı. Vesta tapınağının dışında virgo rahibeler kamuya açık kişilerdi. Roma devletinin simgesi olarak halka arz edilmeleri bekleniyor ve görünmeleri gerekiyordu. Bu din görevlileri hiçbir şekilde manastırda soyutlanarak münzevi bir yaşam sürmediler. Tapınağın dışında sık sık görünen Vestal, halkın gözüne de girerdi. Bu görünürlükleri onları, liktörlerin kutsal bölge dışında bırakması ile konsüllerin ve praetorlerin kendisinin önünde eğildikleri şehirdeki tek grup yapmıştı. Onların tiyatrolarda kendi şeref koltukları bulunurdu. Vestaller birçok kırsal ve belediye festivaline büyük gruplar halinde katılırlardı. Törenlere ve imparatorluk ailesi için düzenlenen dini etkinliklerde yer alırlardı. Vestallerin kamu politik hayatında sıklıkla var olmaları, o sırada iktidara sahip olanlara yakınlıkları, Vesta Tapınağı'nın Roma'daki siyasi yaşamın

merkezi olan forumda bulunması bu durumun en güzel ispatı olmuştur. Roma Cumhuriyeti'nin sonunda ve onun devamındaki Principatus Dönemi'nde, Pontifex Maximus ofisinide tuttuğu sürece kurumsallaşmıştır. Bununla birlikte bakireler imparatorluk sarayı ile yakın bağlantılarını hep devam ettirdiler. Bu durum Vestallerin hem Cumhuriyet hem de İmparatorluk Dönemi'nde değişen toplumsal koşullar altında daha yüksek bir sosyal statüye sahip ailelerden seçildikleri gerçeğinden kaynaklanıyordu. Öte yandan imparatorluk ailesinden gelen tanınmış kadınlar da Vestallerin sahip oldukları haklara sahiplerdi. Vestallerin devlet varlığı içinde ortaya çıkışları son derece politik olsa da onlar siyasetçi değillerdi. Historia Augusta'dan alınan bir bölümde, Virgo Vestallerinin sembolik potansiyelinin ne kadar büyük olduğundan bahsedilmektedir. Senato, İmparator Septimus Severus'un tuttuğu filonun serbest bırakılmasına ikna edilmesi için, Vestallerin gönderilmesini düşünmüştür. Bu tür görevlerde Virgo Vestales, simgesel gücü bilinçli olarak kullanılmıştır.

Denarius. Elinde Simpuvium ile tahtta Vestalin, İÖ 41.

Vesta rahibelerinin faaliyet alanlarından biri de hem siyasal hem de yasal dünyanın bir parçası olmaktı. Onlar Roma toplumunun çok önemli ve güvenilir kişileriydi. Bu rahibeler adeta devletin noterleri/onay mercileri gibi hareket ederler, önemli devlet ve halk yasaları dökümanlarının arşivlerini ellerinde bulundururlardı. Roma Cumhuriyeti zamanında sivil savaş anlaşmalarından Caesar, Augustus ve Antoninus'un vasiyetlerine kadar çok çeşitli evraklar da onlarda muhafaza edilirdi. Bunlara ek olarak Vesta rahibeleri, Roma'da mahkemede görünme ve yeminli ifade verme iznine sahip tek kadın grubu idi. Buna karşın, Vesta kültüne ait olmayan kadınların verdikleri itirazlar muhtemelen mahkemede okunur, ancak kendileri ne mahkemede bulunabilir ne de konuşabilirlerdi.

Atticae'sında, Romalı yazar Aulus Gellius, hukukçu Labeo'nun Oniki Levha Kanununda; "Vesta rahibelerinin bir vasisi olmazdı ayrıca onlar da kimseye vasilik yapamazdı. Rahibeler miras konusunda bir irade belirtmeden ölürler ise onlara ait tüm mülkiyetler kamu hazinesine kalıyordu" şeklinde hükümler bunuyordu. Söz konusu bu hukuk ilkesi bazen belirsiz ve sorunludur. Bir Romalı genç kız Vesta rahibesi olduğu zaman, Pontifex Maximus tarafından resmi törenle onurlandırılmasının ardından, bu genç kız resmi hak kaybı olmadan Vesta Birliği'ne girerdi. Bunun anlamı Vestal'in ailesiyle olan resmi bağlantısının kesilmesidir. Bu süreç bazen şiddet unsuru "captio" terimi ile ifade edilirdi. Bu durum babanın kızı üzerindeki otoritenin sona ermesi, kızın bir tüzel kişilik haline gelmesi anlamına gelirdi. Medeni hukuk açısından diğer Romalı kadınlar sadece bir erkeğin varlığı ile var olmuşlardır. Yani kadın ya eşinin kontrolü altında bir eş olarak ya da hanenin kızı olarak ya da tüzel kişi (sui iuris) olarak varlığını sürdürebilirdi. Vestaller için bir vasi gerekli değildi. Bir kadının aile birliğini terkettikten sonra kadının aktif veya pasif olarak hariç

tutulmasını öngören yasaya Vestaller tabi tutulmadı. Onlar kendi mal varlıklarını dağıtırken de herhangi bir kısıtla karşılaşmadı. Vesta rahibelerinin özel bir şekilde elde ettikleri kazançlar da Vesta Rahibesi Birliği'nin kasasına girmedi.

Vestallerin bu olağanüstü yasal statüleri bugüne kadarki süreçte, ataerkil toplumların "kültürel temellerine derinden kök salan" kadınların bedeni üzerindeki erkek kontrolünden kurtulmayı temsil ettiği şekilde yorumlanmıştır. Hatta bazı araştırmacılar vahiylerin dahi hukuksal bir şekilde "maskülize" edilmesinden söz eder. Vestallerin bakirelik durumları daha önceye gitmez. Vestaller sadece cinsiyete göre kadın olarak değil, toplumsal cinsiyet rolleri devlet mahkemelerinin koruma görevi altında bulunan kadın rahibeler olmuşlardır. Virgo Vestales'in sınırsız yasal hakları, onları tüm eril mülkiyetten kurtarma eylemi olarak değerlendirilebilir.

Bir statü sembolü olarak özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Vestales, "res publica'nın" özgürlük sembolü olarak görülmüştür. Bu rahibeler cinsel haklarını Romalı Matron kadınlar gibi kullanmamış olmakla birlikte, sahip oldukları Roma Devleti'nin kişileştirmesi ile egemenlik konumları ve pozisyonları ayrıcalıklıdır. Görevde iken ölmeleri durumunda ve mülkleri için bir vasiyet bırakmadıklarında malları devlete geçmiştir.

5.6. Kybele

Kybele kültü, antik din üzerine yazılmış modern literatürlerde oldukça iyi tanımlanmıştır. Kültün öncelikle Roma versiyonu çok iyi bilinir. Bu kültün Kybele'nin antik Frig yurdundaki kültünden oldukça farklı olduğu görülür.

Frig tanrıçası, vahşi özelliği ile karakterizedir. Ona yapılan ibadetler dağlık alanlarda gerçekleştirilmiştir. Yunan ve Roma dünyasında yaygın olarak kullanılan isimleri arasında; Kybele, Meter, Oreia, Meter Theon, Mater Deum Magna gibi isimler

yer almıştır. Mater ismi ise daha çok Frigler tarafından tercih edilmiş olmalıdır. Aslında oldukça sınırlı sayıda olan Frig yazıtlarında tanrıçanın "Matar" ismi ile anıldığı açıktır. Grekçe'ye Kybele, Latince'ye ise Cybele olarak geçmiştir. Ancak daha sonra kullanılan Kybele isminin dağ gibi bir lokalizasyonu mu gösterdiği, yoksa herhangi bir sıfatı mı ifade ettiği epigraflar tarafından kesin olarak açıklanamamıştır.

Tanrıça formu ile onun aşkı Attis, "kutsal çift" (divine couple) olarak tanrıça ibadetinin merkezinde yer alıyordu. Kült, oldukça şiddetli ve gizli törenleri, kanlı bir iğdiş edilişi, yüksek sesli bir müziği, ekstasy ile çılgınlığı ve renkli kıyafetler içinde efemine rahipleri içeriyordu.

Matar kültü (din tarihinde sıklıkla Kybele olarak isimlendirilir) geçen yüzyılda detaylı bir şekilde çalışılmıştır. Coğrafi olarak Yunanistan ve Roma, tarihi zemin olarak da Hellenistik ve Roma Dönemi'ne, özellikle de kültün gizem dini içindeki görünümüne odaklanılmıştır. Bu çalışmalarda kültün, yanlış tanımlanan erken Frig kültü hariç tutulursa, daha çok geç Yunan ve Roma karakterli olduğu görülür.

Kült ile ilgili en önemli sorulardan ilki onun arka planıdır. Robertson, onu eski bir Yunan tanrıçası olarak tanımlar ve aynı zamanda Rhea ile eşleştirir. Ancak aslında dinin daha sonraki bir dönemde, yaklaşık İÖ 4. yüzyıl civarında Anadolu'dan tüm Anadolu özellikleri ile birlikte Yunanistan'a getirilmiş olduğu artık neredeyse tartışmasız olarak kabul görmektedir.

Diğer çalışmalar, Matar'ı evrensel ve büyük ananın mirasçısı olarak tanımlar ya da onu başka bir Anadolu tanrıçası olan Kubaba ile özleşleştirir. Sonuç olarak; Matar yukarıda bahsettiğimiz bu prototiplerden alınan çeşitli özelliklerle tanımlanır. Hellenistik ve Roma Kybele kültünün zorunlu bir parçası olması nedeniyle "Gizem Dinleri" veya "Hellenistik Dinler" konularını

incelemek, tanrıça ile ilgili Frig arka planında bulunan derin bilgilere bakmak, Hellenistik ve Roma kültünün dönüştürülme derecesini anlamaya ve ortaya koymaya katkıda bulunacaktır. Soru aslında oldukça açıktır; bu oryantal kült Yunan ve Roma dünyasında nasıl bir transformasyona uğramıştır ?

Şimdilik Matar Frig ve Yunan-Roma kültleri arasında büyük bir fark olduğu ve şu anki araştırmaların eski mitlerin bazılarını başarılı bir şekilde yok ettiği sonucuna varmak yeterlidir. Yeni araştırmalar aslında Matar'ın yaşlı bir Yunan tanrıçası değil, Frig tanrıçası olduğunu kanıtlamıştır. Ancak onun Frig özelliklerini Yunan bakış açısı olmadan açıklamamız mümkün değildir. Analizler, Yunan-Roma Kybelesi'nin Frig Matarları arasında varolduğunu ortaya koymaktadır. Aarhus'taki Karadeniz Merkezi Araştırmaları, dinin özellikle Karadeniz'de (Pontik kuzeybatı kıyılarında) daha çok şamanik ve eskatalojik olduğunu ve bu durumda belki de tympanonun daha erken ortaya çıktığını savunmuştur.

Tanrıça Matar ile ilgili en erken bulgular, İÖ 1. bine kadar gitmektedir. Kybele hakkında detaylı bir kitap yazan araştırmacı Lynn E. Roller (Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu Kybele Kültü (2004)), Kybele için gösterilen en erken Çatalhöyük örneklerinin tartışmalı olduğu konusu üzerinde titizlikle durmaktadır. Prehistorik ana tanrıçanın birçok formu bulunur. Toprak ana olarak tanımlanan kadın, ilk ibadet edilen kadın olmuştur. Bu sözü edilen formlar gerçekten antropomorfik tanrıça betimleri midir? Bu durum ilkel insan toplulukları arasında ortaya çıkar. Buna benzer diğer kutsal kadınlar Aphrodite, Potnia Theron ve Kutsal Bakire Anne Meryem olmuştur. Muhtemel süreç, tarımın yükselişe geçişi ile başlar. İnsan ırkı büyür gelişir ve hem kadına hem de erkeğe birlikte ihtiyaç duyar. Kadının tek başına olamayacağı artık çok nettir ve işte tam da bu nedenle tanrıça, genç tanrılarla ilişkilendirilmeye başlar. Dinin doğası böylece ilk yaratılış ile açıklanır.

Bu doğa içinde yaşam ve ölüm kaçınılmazdır. Burada Kybele'ye çağdaş olarak Attis (Yunan-Roma Kybele'sinin eşi) ortaya çıkar. Yani Hellenistik ve Roma Dönemi'ne kadar ilahi bir Attis yoktur. Matar başlangıçta mısır saplarıyla ya da çocuklarla gösterilen geleneksel bir doğurganlık sembolü olmamıştır. Onun daha çok yüzü ve ikonografik özellikleri; doğayı kontrol eden, şehirleri koruyan ve yalnızca yırtıcı hayvanlara eşlik eden bir figür olarak sunulmuştur. Oldukça yoğun bir şekilde arkeolojik buluntular arasında yer alan çıplak kadın figürleri tanrıça ile açıklanmaktadır. Bu durum evrensel tanrıça teorisi ile örtüşür. Ancak kimi zaman özellikle botroslarda bulunan bu dini konteksler içerisinde çoğunlukla başı kopartılmış eğitim araçları, oyuncaklar, hizmetçi figürinleri gibi farklı fonksiyonları olan buluntular da ana tanrıça olarak sınıflandırılmıştır. Ancak daha sonra tam örnek olarak bulunan buluntular onların kadın değil ayı olduğunu göstermiştir. Eğer bu objeler kültle ilgili liturjik malzemeler ise ana tanrıça kültü gerekli değildir. Özellikle figürlerde bir cinsiyet ön plana çıkmamıştır. Bunlar arasında, genç, yaşlı, zayıf , şişman kadın figürleri olduğu kadar erkek figürleri de bulunmuştur.

Matar eski bir Hitit tanrısı olan Kubaba ile de benzeşir. Bu iki tanrının birlikte tanımlanması yeni bir fikir değildir. Bu fikir antik Yunan'a kadar geri gider ve Kybele ile Kubaba isimlerinin benzerliği de sorgulanır. İÖ 2. binde bu tanrıça ilk defa 17. ya da 16. yüzyıllara tarihlenen çivi yazısı tabletlerde yer almıştır. Ancak o dönemde oldukça büyük bir panteon içinde küçük bir kutsallığa sahipti. Tanrıça İÖ 1. binin başlarında özellikle yeni Hitit merkezi olan Karkamış'ta, daha sonra ise Sardes'te kadın kutsallığı statüsünde değer kazanması sayesinde önemini artırdı. Bu dönemde tanrıça genellikle otururken ya da ayakta, iki erkek tanrı arasında profilden betimlenmiştir. Tanrıçanın ana atribüleri arasında yer alan, ayna ve nar (Karkamış'ta), mısır koçanı, tanrıçanın bereketi, doğurganlığı ve

güzelliği ile ilgiliydi. Başında genellikle hep bir polos bulunurdu ve üzerinde de manto olurdu. Aslan, leopar ya da boğa gibi hayvanlar, tanrıçanın cennetin kraliçesi ve hayvanların sevgilisi ve hakimesi olduğuna işaret ederdi.

Tahtta oturan Kybele. Metropolitan Müzesi.

Kubaba ve Kybele ismine linguistik özellikleri açısından bakıldığında birbiri ile benzer olmadıklarını görürüz. Ayrıca Kybele Kubaba'nın değişmiş haline de benzemez. Kubaba ve Kybele'nin ikonografileri birbirine benzemesine rağmen (giysiler, aslanların eşliği, nar), bazen derin farklılıklar da bulunmaktadır. Kubaba ana tanrıça değildir. Bazen profilden bazen tahtta otururken betimlenir. Matar ise her zaman cepheden gösterilir ve ayaktadır. Ana atribülerindeki farklılıklar

arasında, Matar'ın yanındaki sürekli avlanan yırtıcı kuş bulunurken, Kubaba aynasıyla kadınlığın sembolüdür. Bunlara ek olarak kült alanlarında da birtakım farklılıklar vardır.

Kubaba rölyefi. Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Genel kanıya göre İÖ 205 yılında Roma'nın zalim düşmanı Hannibal ile yapılan savaşlar ya da Roma'ya yağan meteor yağmurları neticesinde endişelenen Romalılar, Sybilla Kitaplarına başvurmuş ve neticede Kybele kültünü Roma'ya

getirmeye karar vermiştir. Kült ile ilgili diğer önemli sorulardan biri de Kybele kültünün Anadolu'nun neresinden getirildiğine dairdir. Pergamon, Troia, Pessinus gibi üç farklı cevap karşımıza çıkar. Ancak araştırmacılar, kültün Roma'daki özelliğini kanıt göstererek Pergamon'dan gelmiş olduğu ihtimalini daha kabul edilir bulurlar.

Claudia'nın Kybele'yi karşılaması, İS 1. yüzyıl mermer altar. Roma Capitol Müzesi.

Roma'ya muhtemelen kutsal meteor taşları ile gelen kült iki önemli kişi tarafından karşılanmıştır. Kült Roma'da Vir Optimus Nasica (Roma'nın en önemli kişisi) ya da Claudia (Vesta Tapınağı rahibesi, bekaret yeminini tutmamakla suçlanmış) adında bir rahibe tarafından karşılanır.

Palatinum'da ana tanrıça tapınağı önemli bir yere inşa edilmiştir. Cella ve pronaosdan oluşan yapı standart bir korint düzenindedir.

Magna Mater Tapınağı. Boğa kurbanı Ara Pacis Augustae Roma

Roma'da Attis heykelcikleri Kybele heykelciklerinden daha çok sayıdadır. Attis Roma'da Doğu Akdeniz'e göre kültün daha önemli bir parçası sayılmıştır. Roma'da cinselllik ve bereket temaları da külte eklenmiştir. Mimarideki ve adak heykelciklerindeki kanıtlar kültün Pergamon'dan alındığına işaret eder. Roma'da Kybele kült alanında çıkarılan buluntular hayli dikkat çekicidir. Bu buluntular arasında; pan flütü, çoban asası, sivri başlık, pantolon ile betimlenen Attis, (Attis'in heykelciklerinde göbek ve cinsel organ açıkta bırakılmıştır), kozalak, aslan, at, domuz, keçi, köpek, horoz, koç gibi küçük terracotta figürinler yer alır.

Roma'da Kybele onuruna düzenlenen şenlikler ilkbahara rastlamaktaydı. Bu aynı zamanda toprağın uyanmaya başladığı, tabiat ürünlerinin meydana çıkmaya hazırlandığı, doğaya yeni bir yaşamın geldiğinin düşünüldüğü bir dönemdir. Vergilius (İÖ 70-19) "Georgicae" adlı eserinin dördüncü şiirinde Kybele ritüellerinin bir parçası olarak onun için çalınan zillerle doğanın, arıların harekete geçtiğini yazmıştır.

Roma'da Kybele için "Megalesia" adı verilen törenler düzenlenirdi. Romalılar bu törenlerdeki tiz sesli müziği, rahiplerin kendilerinden geçerek dans edişlerini oldukça tuhaf bulmuş ve kabullenememişlerdir. Ayrıca Attis mitosu ile bağlantı kurularak kendilerini iğdiş eden rahiplerin kutlamalarda çok renkli kadın kıyafetlerine benzer kıyafetler giyerek ve boyunlarına bazı semboller asarak para toplamak amaçlı gezdikleri de bilinmektedir. Gallus adı verilen bu Kybele rahipleri toplum gözünde hiç saygı görmemiştir.

Lavinium'dan Archigallus Mezar Steli, İS 2. yüzyıl ortası, Capitoline Müzesi Roma.

Resimde Kybele rahibinin (Gallus) yer aldığı bir mezar steli görülmektedir. Bel kısmındaki kıvrımlardan da açıkça anlaşıldığı gibi Gallus'un giydiği tipik kadın kıyafeti, boynunda asılı üzerinde Attis betimi bulunan sembolü ve portresinin etrafına yerleştirilmiş tören enstrümanları açık bir şekilde görülmektedir. Bu müzik aletlerinin arasında; tef, çift Frig flütü, çalpara (zil), aşık kemiklerinin birbirine tutturulması ile yapılan ve sallandığında birbirine vurarak ses çıkartan kamçıya benzer alet, bir çeşit kült kutusu da bulunmaktadır. Gallus sol elinde, Attis'in kendini iğdiş ettiğinde kanını içine akıttığı kabı sembolize eden bir kap tutmaktadır.

5.7. Silvanus

Silvanus, Roma'nın tarım, orman ve sınır tanrısıdır. Popüleritesini imparatorluğun ilk birkaç yüzyılında kazanmıştır. Silvanus ile ilgili yüzün üzerinde yazıt, heykel ve diğer obje buluntuları vardır. Araştırmacılar Silvanus kültünün genellikle erkeklerle sınırlı kaldığını söylemesine rağmen F. Dorcey, "The Role of Women in the Cult of Silvanus" isimli çalışmasında bu tanrıya kadınların da yakarışta bulunduklarını ancak erkekler kadar aktif ve görünür olmadıklarından bahseder. Kadınların bu kültte yeterince temsil edilmemiş olmaları, tanrıyla ilgili bir cinsiyet tabusu olduğunu göstermez. Bunun yanı sıra Roma dininde bazı cinsel sınırlamalardan da söz edilebilir. Örneğin Mithras gizemleri tamamen kadınlara kapalıdır. Bona Dea'da kadınlar kült dışında bırakılmışlardır. Başka bir örnek olarak da Roma'daki Ara Maxima Hercules için kadınların kurban adayamadıkları gösterilebilir. Bu durumun tam tersi olarak da, erkeklerin Roma'daki Vesta Tapınağı'nın kutsal alanına ve Vicus Patricius üzerindeki Diana'nın kutsal alanına girememeleri söz konusudur.

Mermer altar üzerinde Silvanus 4. yüzyıl.

Her iki cins için de farklı ruhani ihtiyaçlardan bahsedilebilir. Kadınlar, Fortuna Primi Genia'ya doğurganlıkları için yakarırken, erkekler askeri başarı için tanrı Mars'dan yardım talep ederler. Özellikle kadınlar Fortuna'ya, Venüs Verticordia'ya, Pudicitia ve Mater Matuta'ya (kadın köleler hariç) büyük bir saygı göstermişlerdir. Kültlerin aslında hiçbiri bir cinsi dışlamaz, sadece bir cins için daha ilgi çekici, önemli ve hayati olabilir.

Antinous-Silvanus, Lanuvium'dan Mermer Altar Hadrian Dönemi.

Yukarıdaki Antinous-Silvanus rölyefinde de görüldüğü üzere, İmparator Hadrianus Nil Nehrine düşerek ölen sevgilisi Antinous'u tanrı Silvanus ile özdeşleştirerek tanrılaştırmayı tercih etmiştir. Burada genç ve dinamik Antinous Silvanus'u işaret eden, altar üzerinde kozalak, harpa ve asma gibi atribüler ile gösterilmiştir. Elbette kadınlar, Silvanus kültünde erkeklere kıyasla daha az görünür bir rol oynamışlardır. Bu durum genel olarak sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerle oluşan Roma paganizminin, toplum üzerindeki yansımasıdır. Silvanus tam olarak devlet kültünün içinde yer almıyordu ve diğer pek çok kült gibi Silvanus kültü de açık bir şekilde erkeklerin elinde şekilleniyor ve çerçeveleniyordu. Silvanus özellikle aile dini içinde önemli bir yer tutmuş ve evde tüm törenler pater familiaris tarafından gerçekleştirilmiştir. Neredeyse tüm dini organizasyonlar ve birlikler erkekler tarafından kontrol edilmiştir. Kadınlar genellikle heykeller, yazıtlar ve pahalı binaların inşasına çok az para harcayabilmişlerdir. Maalesef antik Roma'da okur yazarlık seviyesi oldukça düşük olduğundan, bu tür konular hakkında günümüze ulaşan yazılı belgeler oldukça sınırlı sayıda kalmıştır.

5.8. Mithras

Mithra, Pers dilinde güneş, dost, arkadaş anlamına gelen bir kelimeden ortaya çıkmıştır. Yani Mithra adında Pers inancında bir tanrı vardır, ancak önemli soru şudur ki, aynı tanrı olduğu şekliyle Roma'ya da sirayet etmiş midir? Bu sorunun cevabı uzun süre Belçikalı bir din tarihi uzmanı olan Franz Cumont adında bilim insanının çalışmalarında aranmıştır. Franz Cumont, Textes et monuments figures relatifs aux mysteres de Mithra (1896-1899) isimli ve benzer birçok çalışmasında adeta Mithras konusunda bir otorite olmuş ve tüm çalışmalar onun teorileri üzerinden ona referans gösterilerek yürütülmüştür. Cumont, Mithras kültünü tamamen, Pers özelliklerine dayanarak

açıklamış ve her durumu onunla anlamlardırmaya çalışmıştır. Ancak Roma'nın Mithras kültünde önemli bir yer teşkil eden gizlilik ilkesi, mağara tapınaklar, tauroktoni gibi özellikler Pers Mithra dininde yoktur. Aradan geçen uzun yıllar Mithras'ı yeniden yorumlama ve değerlendirme ihtiyacı doğurmuş ve bu konu üzerine J. Hinnels ve R. L. Gordon'un farklı görüşleri 1971 yılında Manchester Üniversitesi'nde, 1. Uluslararası Mithras Araştırmaları Kongresi'nde detaylı olarak tartışılmıştır. Sözü edilen kongre sayesinde Cumont'un kült üzerine söylediği birçok tez çürütülerek, tamamen farklı yeni argümanlar ortaya atılmıştır. Böylece birçok akademisyen Mithraizm'in Greko-Romen dünyasında bir yerde tamamen yeni bir din olarak yaratıldığı hususunda hemfikir olmuştur.

Aziz Clement Kilisesi altında bulunan Mithra Tapınağı.

Romalı ve Partların arasında geçen savaştan tam altı yıl sonra Roma Armenia üzerinde ciddi bir hakimiyet elde etmişti. Armenia'nın kralı Tiridates Roma yanlısı politikaları sayesinde 66 yılında İmparator Nero tarafından taçlandırılarak onurlandırıldı.

Yaşlı Plinius'a göre (Naturalis Historia, 30.17) kral Arsacid soyundan geliyordu. Kral Nero'nun ayaklarına kapanarak ona secde etti ve tanrısı olan Mithras'ın adını ona verdi. Daha sonra Cassius Dio (Roman History, 63.5.2) Nero'nun otuzbeş metre yüksekliğinde Apollon ve Helios'a benzer bir heykelinin Domus Aurea'nın (altın ev) vestibulüne yerleştirildiğinden bahseder ki bu durum Plinius'un ifadesini de doğrulamaktadır. İmparatorluk alanları ve Roma'da yasaklanmış olan Mithras benzeri bu tanrı heykeli Mithraizm için bir izin niteliğinde olabilir miydi? Acaba bu durum Mithras'ın Nero kılığında selamlanması anlamına mı geliyordu? Bu tür sorulara cevap bulmak hayli güçtür ancak belki kültün Roma'ya sirayeti konusunda bir şeyler söylemek mümkün olabilir. Caesar Dönemi'nde, Corbula'nın askeri harekatı gerçekleşmiştir. Yine burada Arsacid soyu hakimdir ve muhtemelen bu süreç içinde Mithras kültü Roma ordusuna sızmış olmalıdır. Bu alayın askerleri daha sonra Galatia, Cappadocia ve ardından lejyonerlerin Armenia ve Commagene ile bağlantıları Mithras kültünün sürekli olarak yayılmasını ve gelişmesini sağlamıştır. 71 ve 72 yıllarında XV. Apollinaris lejyonunun Carnuntum'a transferi ile kült etkileri sınırlandırılmış ancak yine de kültün Tuna Nehri kıyıları boyunca etkili yayılışı engellenememiştir. Tuna kıyılarında isimleri "Barbarus" olarak bilinen çok sayıda yabancı Mithras, altarlarına sunular yapmıştır. Pers kültüründen çıkan Mithras, Euphrates/Fırat kıyılarında Persler'e karşı savaşan askerler sayesinde yeniden canlanmış olabilir.

Pers Mithra kültünden farklı olarak, Roma'nın Mithras kültü her cinsiyete açık değildir; bu külte sadece askerler, tüccarlar ve bürokratlar kabul edilmiştir. Kült üyelerinin kült hakkında yabancılarla konuşması yasaklanmış olmalıdır. Bu nedenlede hakkında bilinenler oldukça yetersizdir. Kültün gizliliği, doktirinlerin hiçbir yazılı kaydının bulunmadığı anlamına

geliyordu. Kültün öğretilerini yeniden yapılandırmaya çalışan akademisyenlere sunulan tek bilgi tapınakları süsleyen ayrıntılı ikonografisi olmuştur.

Bu kültte üyelerin kademeli olarak yükseldiği hiyerarşik bir yapı oluşturularak yedi farklı seviyede organize edilmiştir. Özetle inisiasyon esastır, buna göre yedi inisiasyon aşamasından geçmeyen erkek bu külte kabul edilemez. Bunlar sırasıyla:

1- Kuzgun (Merkür)
2- Gelin (Venüs)
3- Asker (Mars)
4- Aslan (Iuppiter)
5- Pers (Ay)
6- Güneşin Habercisi (Güneş)
7- Baba (Saturn)

Son aşamaya geçen kişi artık tanrı Mithras'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Mithras kültü ile ilgili en önemli sorun kültün gizem dini içinde yer almasıdır. Yani adı üzerinde gizemli, herkesin bilmediği bir dindir. Bu nedenle hakkında yazılı kaynak neredeyse yok denecek kadar azdır. Kültle ilgili yorumlar sadece arkeolojik materyaller üzerinden yapılabilmektedir. Genel olarak bilindiği üzere Mithras tapınakları, herkesin göremeyeceği şekilde yer altında mağaralardır. Aynı zamanda kültle bağlantılı yapılan yer altı tapınaklarının tavanlarında "evren imajını" çağrıştıracak şekilde yer yer aydınlık açıklıklar bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu toprakları üzerinde, Suriye'den İngiltere'ye yüzlerce yer altı tapınağı bulunmuştur. Arkeologlar bu mağara tapınakların çoğunda, genç bir erkeğin yani Mithras'ın boğayı öldürme sahnesini ya duvar resmi ya da rölyef olarak bulmuşlardır. Tauroktoni,

tanrı Mithras'ın elindeki kaması ile boğayı öldürme sahnesine verilen isimdir. Tauroktoni sahnelerinin üzerinde güneş ve ayı temsil eden büstler bulunmaktadır.

Mithras'ın tauroktoni sahnesi. Vatikan Müzesi

Mithraizm olarak bilinen gizli bir kültün merkezi simgesi olan bu betim oldukça önemli olmasına rağmen yüzyıllar boyu çözümlenememiştir. Boğayı öldürmek, kültü ve öğretisi hakkında çeşitli ip uçları taşıyor olmalıdır. Birçok araştırmacı bu sahnenin yeryüzündeki olaylar hakkında bir mit değil, bunun yerine güçlü dini etkileri olan astronomik bir kod olduğu üzerinde durmuşlardır. Mithras'ın gizemleri tauroktoni/boğa öldürme sahnesinde yatıyor olmalıdır. Cumont'a göre tamamen Pers miti ile açıklanan boğa öldürme sahnesi, boğanın öldürülerek akan

kandan dünyanın tüm canlılarının doğduğu anlamını taşımaktadır. Köpek Pers kaynaklarına göre iyiyi (Ahuramazda), yılan kötüyü (Ahriman) temsil ediyordu.

Cumont'un bu tür teorileri yaklaşık yetmiş yıl kadar tartışmasız kabul görmüştür. Ancak Belçikalı bu bilim insanının deşifresi sadece Pers mitolojisindeki sembolik paralellikleri bulma üzerine oturtulmuş olması sebebiyle oldukça sorunlu bir teori olarak kalmıştır. Peki bu durumda tauroktoni sahnesi Pers mitini temsil etmiyorsa ne anlama geliyordu? Toronto Üniversitesi'nden Roger Beck başta olmak üzere farklı üniversitelerden bir grup akademisyen tauroktoni ile ilgili yeni yorumlar ortaya koymuş ve bu sahnenin tamamen astroloji ile ilgili olduğunu savunmuştur. Astrolojik inançlar, Mithraizmin ortaya çıktığı tarihlerde Akdeniz dinine ve entellektüel yaşamına nüfuz etmiştir. Genellikle daha küçük ve örgütlü toplulukların ürünü olan daha farklı dini ifade biçimleri, genişleyen ve giderek kişilerin önemini yitirdiği bir imparatorlukta sürüklenen bireyler için, bu tür inançlar farklı bir şekilde kendini ifade etme biçimi olmalıdır. Yerel geleneklerden kopan ve imparatorluğun herhangi bir yerinde istediği gibi hareket eden bireyler için astroloji günlük yaşamı anlamaya yardımcı olacak semboller taşımaktadır. Astroloji insanlara ölümden sonra yeni bir yaşam anlayışı getirdi; ruhun daha önce bahsedilen yerlere gitmediğini sabit yıldızların yanlarına yukarıya cennete yükseldiğini düşünmeye başladılar. Astronomik kavramlar bu kültte son derece önemli olmuştur. Burçların oniki işareti, güneşin, ayın ve gezegenlerin sembolleri tauroktoni ile ilişkili olmalıdır. Boğa öldürme sahnesi dışında tapınaklarda köpek, yılan, akrep bazen aslan ve bir kap gibi betimlerde yer almaktadır. Bu semboller canis minor, hydra, corvus, scorpio, leo ve krater takım yıldızına işaret eder ve tesadüfen bu sahnelerde yer alıyor olmamaları gerekir. Tüm takım yıldızları gök ekvatoru üzerinde uzanır, yani tauroktoni

sahnesinde takım yıldızlarından oluşan bir düzen vardır. Ekinokslar İÖ yaklaşık 125 tarihlerinde Yunan gökbilimci Hipparchus tarafından keşfedilmiştir. Basit bir açıklayışla; boğa öldürme, tauros egemenliğinin sonu, bahar ekinoksunun başlangıcını temsil eder. Ona eşlik eden diğer figürlerde gökyüzündeki o dönem takım yıldızlarına işaret ediyor olmalıdır. Bazı boğa öldürme sahnelerinde Mithras'ın pelerininin altında yer alan yıldızda gökyüzünü göstermektedir. Tam olarak boğa öldürmenin yani "tauroktoninin" anlamı nedir? Roger Beck, "The seat of mitras equinoxes", (Journal of Mithraic Studies 1, no.1, 1976, 95-98) isimli çalışmasında bu betimin üzerinde detaylı bir şekilde durmuştur. Beck'e göre tauroktoni "belli bir zamanda, geceleyin doğuyu soluna ve batıyı sağına alarak güneye bakan bir kişinin gözlemleridir."

Tauroktoni sahnesinde tüm figürler bir takım yıldızını gösteriyorsa Mithras acaba hangi takım yıldızı olarak tanımlanmalıdır? Boğanın arkasında bulunan başında Frig külahı giymiş, elinde hançer tutan Mithras'ın betim özelliği Medusa'yı öldüren kahraman Perseus betimleriyle çok benzeşir. Perseus, Kilikia'da adeta bir tanrı gibi saygı görmüştür. Korsan ve denizci olan Kilikialılar için yollarını ve yönlerini bulmakta kullandıkları yıldızların konumları çok önemli olmuştur. Takım yıldızları içinde, Perseus olarak tanımlanan bir takım yıldızı bulunmaktadır. Kilikialıların arasında Perseus olarak bilinen bu takım yıldızı daha sonra Mithras olarak dönüşmüş olabilir. Bu dönüşümde muhtemelen Kilikia korsanları ile güçlü bir ittifak kuran Pontus Kralı Mithridates (Mithra adındaki bir hanedendan geliyordu) bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Sonunda Perseus ile Mithra arasında bir bağ kurulmuş ve bu durum beraberinde Mithras isminin kabulüne de neden olmuştur. Bu paralellikler arasında; Mithras'ın boğayı, Perseus'un medusayı öldürme sahnelerindeki bakış yönleri, hem tanrı hem de kahramanın başında bulunan

Frig külahı ve son olarak her iki figürün yerden ya da kayadan doğuşu yer almaktadır.

Mithras kültü yaklaşık olarak Hristiyanlıkla aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Plutarchos, Kilikia korsanlarının İÖ 66'da Mithras törenlerini yaptıklarından söz eder. İS 3. yüzyılda Mithras kültü zirve noktasına ulaşmış ve 4. yüzyılda Hristiyanlığın gücü karşısında zayıflayarak çöküşe geçmiştir.

Fransız tarihçi Ernest Renan "Eğer Hristiyanlık doğuş yıllarında ölümcül bir hastalık tarafından durdurulsa idi, dünya bugün Mithras dininde olurdu" der. Ancak bu mübalağalı ifadenin altında yatan, Mithras kültünün o dönem için neredeyse Hristiyanlık kadar güçlü bir din haline geldiğini anlatmaya çalışmasıdır.

Roma İmparatorluğu Mithra ile İÖ 63'de tanışmıştır. Yayılışı İS 1. yüzyıl ile 3. yüzyıl arasında olmuş ve 4. yüzyıl'da Hristiyanlığın etkisine yenik düşmüştür.

5.9. Victoria

Zafer tanrıçası Victoria, Yunan mitolojisinde Nike'ye eşdeğer bir tanrıça olarak görülür, ancak Yunan mitolojisindeki Nike daha çok olimpiyatlarda (spor alanında) kazanılan zaferle ilişkili iken, Roma'da Victoria savaşta elde edilen zaferlerle ilgili olmuştur. Tanrıça savaşta kazanılan başarıları ödüllendirir ve onurlandırır. Tanrıça Nike'ye benzer bir şekilde büyük kanatlarla kişileştirilmiştir. Bazen defne yapraklarından oluşan bir çelenk, bazen bir palmiye dalı, gökyüzünü savaşta düşman askerlerden ele geçirilen silahlarla bir kütük üzerine yapılmış "tropeum" ve/veya büyük bir kalkanla (üzerinde savaştaki zaferi işaret eden yazıt ile) birlikte betimlenmiştir.

Roma Devleti kendi topraklarını genişletirken ya da düşmanlardan korurken, Roma'nın koruyucusu olmuş ve böylece tanrıça Victoria'nın önemi hızlı bir şekilde artmıştır. Roma'da Palatine Tepesi'ne tanrıça adına bir tapınak inşa edilmiştir.

Quinars, Tahtta Victoria, İÖ 89.

Gladyatör savaşları da tanrıçanın şerefine düzenlenmiştir. Victoria'ya yapılan ibadetler, diğer Roma tanrılarından çok farklı değildir. Dua ve sözlerle birlikte tanrıçanın altarına kurban edilmiş hayvanların etleri, kuşlar, süt, bal, buğday, meyve, kek, çiçek, parfüm ve şarap sunuları bırakılmıştır.

Tropaeum, Victoria tarafından çelenklendiriliyor. İÖ 211/219.

5.10. Tellus

Terra yani toprağın Roma'da kişileştirilmiş halidir. Yunan mitolojisinde Gaia'ya eşdeğerdir, cennetin tanrıçasıdır. Antik Roma mitolojisinde Tellus Mater veya Terra Mater toprak tanrıçası olarak bilinir. Tellus ve Terra, imparatorluk döneminde neredeyse birbirinden ayırt edilemeyecek kadar yakın olsa da Tellus Roma Cumhuriyet Dönemi'nin ya da daha öncesinin tanrıçası olmalıdır.

Varro, Tellus'u Roma'nın yirmi asil ve oniki tarım tanrısı arasında listelemiştir. Romalılar özellikle depremler olduğunda tanrıçaya yakarışta bulunmuşlardır. Tanrıçanın Roma'daki tapınağı, İÖ 268 yılında bir savaşı takip eden deprem sonunda tanrıçaya adanmıştır. İnsanların Manes ve Iuppiter adına ettikleri yeminlerde Tellus'un da adı geçmiştir. Yunan tanrıçası Demeter gibi ayrıca evlilik tanrıçası olarakta bilinmektedir, ancak daha sonraları Ceres ile birleştirilerek daha çok verimlilikle ilişkilendirilen bir tanrıça olarak saygı görmüştür. Bu nedenle onun onuruna yılda iki kez festival yapılmıştır; ilki Ocak ayının sonunda tohum zamanı, diğeri ise yine aynı zamana denk gelen "paganalia" festivali olmuştur. Bu dönemde özellikle hamile bir dişi domuz Ceres ve Tellus adına kurban edilmiştir. Bu festivallerin dışında tanrıça onuruna, "fordicidia" ya da "hordicidia" isimli festivallerde yapılmıştır ve tanrıçaya inek kurban edilmiştir. Tellus onuruna yapılan diğer festivaller 15 Nisan'a tekabül eder. Bu festivaller kısmen pontifex ve Vestal Virgo'ların kontrolü altında gerçekleşmiştir. Vesta rahibeleri "parilia" zamanına kadar arınma amacıyla yakılan doğmamış buzağıların küllerini saklamışlardır ve sonra bu külleri tohumlarla toprağa serpmişlerdir.

Tanrıça Tellus'un personifikasyonu, üzerinde durulması gereken oldukça önemli bir konudur. Ara Pacis Augustae Altarının doğuya bakan dar yüzlerinden birinde betimlenen Tellus kabartması önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Her ne kadar

bazı açılardan tartışmalı olsa da bu kabartma üzerinde matron kadın formunda betimlenen Tellus, kucağında Roma halkını sembolize eden iki tane bebek tutmaktadır. Sahnede huzur içinde otlayan hayvanlar ve yeşermiş bitkilerle Roma'daki bereket refah ve barış vurgulanmıştır. Tellus'un solunda kuğu üzerinde yer alan kadın figürü havayı/karayı, sağında ketos üzerinde gösterilen diğer kadın figürü ise denizleri temsil etmektedir. Tellus için çok tipik bir atribü olan cornucopia/bereket boynuzuna ise bu kompozisyonda yer verilmemiştir. Ancak ikonografik olarak burada betimlenen kadın figürünün Tellus ya da Terra Mater olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdir.

Ara Pacis Augustae'nin doğu rölyefi.

Araştırmacıların bazıları ise bu matron figürünü Roma olarak tanımlamışlardır. Onların gerekçeleri; Hellenistik ve Roma İmparatorluk sanatçılarının, sıklıkla coğrafi varlıkların kişileştirilmesini benzer şekilde yapmış olmalarıdır.

Bazı araştırmacılar ise bu figürü Venüs olarak tanımlamıştır. Özellikle iki yanda gösterilen Aurae figürleri bunun nedeni

olarak sayılır. Erika Simon ise, bu ve benzer tanımları "Tellus rölyefi üzerindeki Venüs'e benzer" ifadesiyle sorgulamaktadır. Bu konu üzerine "Augustan Genealogy and the Ara Pacis" isimli makalesinde M. K. Thornton onu Agustus'un özellikle Venüs'ten gelen soy ağacına vurgu yaptığını bu nedenle figürün Venüs olması gerektiğini savunsa da hala bu konunun tartışmalı olduğu açıktır. İkonografik değerlendirmede bitkilerle ve verimli doğayla vurgulanan kadın betiminin biz de tanrıça Tellus olduğu kanaatini taşımaktayız.

Tanrıça Tellus'un betimlendiği diğer önemli bir eser ise Augustus'un Prima Porta yontusudur. Bu heykelde bulunan zırh üzerinde, elinde cornucopia ile horizontal biçimde betimlenen Tellus figürü oldukça etkileyicidir.

Agustus'un Prima Porta heykeli üzerinde yer alan zırhın alt kısmında elinde cornucopia tutan Tellus kabartması.

Aion Mozaik, 200-250, Münich Glyptothek Müzesi

5.11. Fortuna

Roma dininde kader tanrıçası olarak bilinen Fortuna, Yunan'da tanrıça Tyche'ye eşdeğer olarak gösterilebilir. Kimi zaman elinde cornucopia (bereket boynuzu) tutar ve bu özelliği onu kutsal bereketle ilişkili kılar. Bazen de tanrıça elinde ya da yanında bir dümen betimiyle gösterilir ki, bu da insan yaşamlarının dümeninin onun elinde olduğuna işaret eder. Kader tanrıçası olarak bilinen Fortuna bu özelliğinden dolayı gelecekle de ilgilidir ve aynı zamanda kehanet tanrıçasıdır. Roma dininde Fortuna, çok eski zamanlara yani Kral Servius Tullius'un egemen olduğu dönemlere kadar geri gider. Tanrıça kültünün kaynağı ise oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. Yarı tarihi bir figür olan Kral Servius Tullius muhtemelen İÖ 6. yüzyılın ortalarında Roma'da ilk Fortuna Tapınağı'nı yaptırmıştır. Erken dönem yazılı kaynaklara göre Fortuna oldukça popüler bir İtalyan tanrıçasıdır ve Akdeniz kökenli "Ana Tanrıça" imajından ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise bu tanrıça şans, mutluluk bereket tanrıçası olarak saygı görmüştür.

Fortuna Virilis Tapınağı, Forum Boarium Roma, İÖ 40.

Elinde dümen ve bereket boynuzu tutan Fortuna.
İmparatorluk Dönemi bronz heykel.

Romalılar tanrıçaya bazı sıfatlar ekleyerek onu daha belirli bir tanrıça haline sokmuşlardır. Sıfatların çokluğu konusunda tabiki baş tanrı olan Iuppiter birinci sırada olmalıdır, ancak tanrıça Fortuna da hemen onun arkasında yer alır. Fortuna'nın sıfatları/varyasyonları Roma'da bir tapınağa sahipti, aynı zamanda Fortuna Roma festival takviminde de yer alıyordu. Fortunalar içinde en rağbet göreni "Fortuna Populi Romani" idi. Fortuna Populi Romani'nin Quirinal Tepesi'nde üç tane tapınağı bulunmaktaydı. İmparatorluk zamanında Fortuna Augusta ve Fortuna Redux, İÖ 19 yılında Augustus'un doğuda kazandığı zafer ve geri dönüşü anısına Roma'da Porta Capena'ya dikildi. Sözü edilen bu Fortunalar imparatorun güvenli bir şekilde Roma'ya geri dönüşünü sağlamışlardı. Sikkeler üzerinde de bu resmi propaganda çok açık bir şekilde görülmektedir. Fortuna Redux, Fortuna'nın en yaygın sıfatlarındandır. Yukarıda bahsettiğimiz sıfatların ya da varyasyonların dışında Fortuna'nın diğer sıfatları arasında; Fortuna Opifera, Fortuna Propagatrix (Afrika'da), Fortuna Stabilis (Noricum'da), Fortuna Crassiana (Roma'da) kullanılmıştır.

Benevent Traianus Kemeri güney,
Alimenta (fakir küçük çocukların desteklenmesi) Rölyefi 114.

Fortuna kültünün coğrafi yayılımı oldukça heterojen bir görünüm arz eder. Fortuna ile ilgili Afrika ve Roma'daki arkeolojik buluntular, Dacia'dan on kat daha az, Germania ve Britannia'daki buluntular Pannonia'dan dört kat daha azdır. Sürpriz bir şekilde Dacia, Germania ve Britannia buluntuları ise benzer yoğunluktadır.

Tanrıça kültünün dağılımı ve adak sunuları konusunda bazı küçük farklılıklar olsa da, tanrıça Fortuna'nın kültü asıl olarak askerler arasında çok önemli olmuştur.

Kucağında çocuk tutan Fortuna, dea nutrix olarak gösterilmiş, Benevent Traianus Kemeri detay.

5.12. Ceres

Latince "bitmek" kelimesinden gelen tanrıça Ceres, Yunan mitolojisinde toprağın ve bereketin tanrıçası olan Demeter ile eşdeğerdir. Aslında tam anlamıyla bir tarım toplumu olan Roma'nın tarımla ilişkili tanrıları, Yunan kültürünü tanımadan önce de vardı. Ancak Yunan kültürünün Roma dünyasındaki yoğun etkisi ile birlikte Ceres'in hızlı bir şekilde Demeter'in tüm mitoslarını içine aldığını ve kullandığını görürüz. Ceres aynı Yunan mitolojisinde olduğu gibi Iuppiter'in kız kardeşi idi. Ceres ve Iuppiter'in Proserpina isminde bir kızları bulunuyordu ve bu güzel tanrıça amcası Pluton tarafından yer altı ülkesine kaçırılmıştı. Hikayenin devamı Yunan mitolojisinin tekrarı şeklindedir. Bu mitos mevsim döngüsünü açıklayan mitos olma özelliğini Roma kültüründe de devam ettirmiştir.

Aslında burada önemli olan Ceres adıyla bildiğimiz Yunanlı Demeter kültünün nasıl ve neden Roma'ya getirildiğidir. İÖ 496 yılında Roma'da ağır bir kıtlık yaşanmıştır. Bu felaket üzerine Sibylla Kitapları'na başvuran Romalılar, kahinlerden tarımla ilişkili olan Demeter, Dionysos ve Persephone'nin benimsenmesi gerektiğini salık almışlardır. Bu nedenle halihazırda Roma'nın bilinen tanrıları Ceres, Liber, Libera tarımla ilişkili olan yukarıda adı geçen Yunan tanrıları ile özdeşleştirilerek Roma panteonuna dahil edilmiştir. Bu üç tanrı adına Roma'nın Aventine Tepesi'nde bir tapınak inşa edilmiştir. Cicero, (In Verrem, 2. 4.108) Sibylla Kitapları'nın kehaneti doğrultusunda , İÖ 493 yılında, Ceres, Liber ve Libera'ya da bir tapınak dikilmesinin arka planında yer alan siyasal olayı şöyle anlatır: "Atalarımızın zamanında, devletimiz zor ve sıkıntılı günler geçirirken, Tiberius Gracchus öldürüldüğünde ve alametlerden büyük tehlikelerin dehşet yaratacağından haberdar olununca, Sibylla Kitapları'na

başvuruldu ve bu kitaplardan en eski tanrıça Ceres'in yatıştırılması gerektiği ortaya çıktı".

Ayakta duran Ceres (Casa dei Dioscuri/Pompeii) İS 60.

Yunan söylencelerinin akıl süzgecinden geçirilerek anlatılması gerektiğine inanan Cicero (Tusculanae Disputationes, 1.36), Roma dininin akılcı yapısını ön plana çıkartarak geleneklerin getirdiği dogmalara karşı çıkmıştır. Örneğin Cicero (In Verrem, 3.2.123, 3.2.91, 94, 125) Ceres'in kızı Proserpina'nın,

yer altı tanrısı tarafından kaçırılış öyküsünü, Sicilya valisi Verres'in devlete ve halka ihanetlerini anlatmak için kullanmıştır. Cicero'ya göre bu olay Ceres'e büyük saygı beslenen Sicilya'daki Henna'da geçmiştir. Verres bölge halkının büyük bir inanç beslediği kudretli Ceres'e bile ihanet edip onun heykelini çalmış ve herşeyden önce halkın dinsel inancını hiçe saymıştır. Cicero, retorik teknikleriyle ördüğü bu dinsel öyküyü, davasını kazanmak ve Verres'i, halkın ve dolayısıyla jüri üyelerinin gözünde değersizleştirmek için kullanmıştır.

Roma'nın devlet diniyle karşılıklı olarak büyük bir çatışma haline girmeyen gizemler, Ceres ve kızına ait olan "Eleusis Gizemleri" olmuştur. İmparatorların, özellikle yurtdışı gezileri ve felsefe ya da retorik çalışmaları nedeniyle Atina'da bulundukları sırada, Eleusis'teki Ceres'in tapınağına uğrayıp gizemlere katılmalarından da anlaşılabileceği gibi, bu iki bereket tanrıçasına büyük bir saygı duyulduğu açıktır. Yunan dünyasında, Demeter'e Hymnos adlı şiirle ölümsüzleşen Eleusis gizemleri olmasına rağmen, Roma yazınında bu gizemlere ilişkin çarpıcı bir belge bulunamamıştır. Ovidius'un Metamorphoses ve Fasti'sinde de bu iki tanrıçanın başından geçen acıklı olaylar dışında, gizemlere ilişkin, kimi imalara ya da çarpıcı bir bilgiye rastlanmamıştır. Cicero'nun yapıtlarında tanık olduğumuz bilgiler ise, Roma toplumunda Ceres'e duyulan büyük saygı çerçevesinde kaleme alınanlar olup, gizemlerine ilişkin ayrıntılar değildir.

Demeter, Triptolemos'a bir demet buğday başağı hediye etmektedir ve Eleusisli Triptolemos'u, insanlığa tarımı öğretmesi için seçmiştir.

Tanrıça Ceres kültü erken İtalyan tanrılarından biri olan Tellus ile de oldukça benzer özellikler göstermektedir. Roma'da Ceres aynı zamanda hukuk ve düzen tanrıçası olarak da saygı

görmüştür. Bu durum muhtemelen tarım toplumundaki yapısal değişiklikler nedeniyle tanrıçaya yeni ve geçerli fonksiyonlar verme gerekliliği ile bağlantılıdır. Tanrıça doğurganlık, bolluk, bereket ve dayanıklılık sembolüdür. Kutsal hayvanları ve onun için kurban edilen hayvanlar arasında domuz kimi zamanda hamile domuzlar görülmüştür. Kızını kaybeden bir anne olarak anne-kız sevgisini ve acıya dayanıklılığı da sembolize eder.

Ceres kollarında yılan, elinde buğday ve haşhaş tutmaktadır. Terracotta Campanagattung. İS 1. yüzyıl.

Tanrıça Ceres'e Roma'nın yedi tepesinden biri olan Aventine Tepesi'nde bulunan tapınağında ibadet edilmiştir. Onun adına düzenlenen Cerealia festivalleri her yıl Nisan ayında kutlanmıştır. Ceres adına düzenlenen ve Ambarvalia olarak isimlendirilen diğer bir festival tarihi ise Mayıs ayının sonlarına rastlamaktadır.

Ceres'in belirteçleri arasında; bir elinde asa ya da tarım hasadında kullanılan orak, diğer elinde ise çiçek, meyve sepeti ya da tarım sepeti yer almıştır. Bazen de tanrıça mısır koçanlarından yapılan bir taçla betimlenmiştir. Tarım ürünlerinin korunmasında oldukça önemli bir sembol olan yılan, Ceres için bir başka atribü olmuştur.

Drusilla Livia olarak Ceres. Onyks Kameo, Tiberius Dönemi.

5.13. Quirinus

Quirinus, Roma tanrılarının hiyerarşisinde Iuppiter ve Mars ile aynı statüde bir tanrı olmuş ve bu tanrının flamenleri, önemli üç rahibi oluşturmuştur. Quirinus orijinalde Sabinelilerin savaş tanrısıdır. Roma'nın kurulduğu yedi tepeden biri olan Quirinal Tepesi'nde Quirinus'a bir sunak adanmıştır. Buraya yerleşen Romalılar erken inanç sisteminde Quirinus kültünü kısmen absorbe etmişler ve onu başka kültlerle birleştirmişlerdir. Quirinus'un ismi bir tür sıfat özelliği taşımaktadır. Roma'nın kuruluşunda büyük katkısı olan Palatine halkıyla birleşmiş antik Sabine yerleşimini refere etmek için kullanılmıştır. Bu isim "erkeklerin birliği" anlamına gelen "covirium" ya da mızrak kargı anlamına gelen "quiris" kelimesinden türemiş olmalıdır. Oldukça önemli olmasına rağmen, Quirinus hakkında çok az şey bilinir. Bazıları onun tanrı Mars'a benzer olduğunu ancak başka bir

tanrı formunda bulunduğunu savunur. Geç Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise tamamen Romulus ile özdeşleştirilir. Quirinus, Romulus'un ölümsüzleştirilmiş hali olmalıdır. Bazen Quirinus tanrı Ianus'un sıfatlarından biri olarak da görülür ve Ianus Quirinus şeklinde isimlendirilir. Tanrı adına yapılan ve Quirinalia olarak adlandırılan festival zamanı 17 Şubat olarak belirlenmiştir. Ayrıca tanrı Quirinus için yapılan tapınak Roma'nın en eski tapınağı olarak bilinmektedir. Tanrı erken Roma sanatında sakallı ve asker kıyafetleri içinde betimlenmesine karşın imparatorluğun geç dönemlerinde hiç betimlenmemiştir.

Tanrı Quirinus (Gümüş Denarius, İÖ 1. yüzyıl ortası)

Roma'nın doğu krallığını feth etmesi ile Ptolemaios ve bölünmüş İskender İmparatorluğu'nun sorunlarıyla karşı karşıya kalan Iulius Caesar, Augustus, Tiberius ve Caligula, Roma'nın ikincil kurucuları olan Romulus ile ilişkilendirilmelerinin ilahi bir karakter oluşturacağı ve bu sayede devletin kontrolü ve yetkilendirmede şehir ve imparatorluğa hizmet fırsatı sağlayan iki üstün avantaj yaratılacağını düşünmüş olmalıdır. Iulius Caesar

kuşkusuz Hellenistik krallık benzeri bir Greko-Romen krallık planlıyordu. Aynı zamanda Roma'nın dini kuralları çerçevesinde fethettiği yerleri Romalılaştırması da gerekiyordu. Aynı Hellenistik krallıklarda olduğu gibi yeni Dionysos, Castor-Pollux ve Herakles'ler yaratmalıydı. Onun bu amacına hizmet edecek biri vardı, o da kimliği değiştirilmiş Romulus olan Quirinus idi. Caesar'ın bir heykeli bu propaganda anlayışı ışığında, Romulus'un alışık olunan kostümü ve "deo invicto" yazısı taşıyan bir yazıt ile Quirinus Tapınağı'na yerleştirildi. Bu heykel ve kitabe hakkında Cicero'nun mektuplarında Atticus'a yazılan bölümde bazı bilgiler buluyoruz. Caesar, Atticus'a bu mektuplarda Romulus gibi bir heykelinin Quirinus Tapınağı'na yerleştirilmesinin acımasızca mı olduğu sorusunu sormaktadır. Dio, Caesar'ın İspanya'da kazandığı zaferi anlatırken kazandığı zaferin kutlandığı festivallerden de bahseder ve kentin ikinci kurucusu olarak Caesar'ın Romulus ile ilişkilendirildiğini yazar (Dio C. XLIII,42,3). Aslında Pater Patriae (vatanın babası) ünvanı Iulius Caesar'a verilmişti. Dolayısı ile ilk kez Romulus'a verilmiş olan bu ünvanı onun ardından ilk kez kullanan Iulius Caesar olmuştur. Böylece halkının ikinci babası olarak tanımlanmış ve onurlandırılmıştır. Caesar'ın ardından evlatlık oğlu Augustus'a da aynı ünvan verilmiştir. Geç dönemde ise bu kült gittikçe önemini yitirip etkisizleşmiştir.

Augurların sembolü olan lituus, Romulus ile de yakından ilişkili idi ve lituusu Romalıların inanışına göre ilk kez Romulus kullanmıştı. Öyle görülüyor ki imparatorluğun ilk yılları keskin bir şekilde Romulus ve onun efsanesi ile ilgilendi ve sanatında da bu hikayeye yer verdi. Bu hikayede dişi kurt ve ikizler sadece bir motif değil aynı zamanda Mars ve Rhea Silvia'nın asil soyu ile de bağlantılı idi.

6. İMPARATOR KÜLTLERİ

*Nur Deniz Ünsal

İmparatorluk kültü, genellikle Roma İmparatorluğu'nun önemli bir merkeziyetçi gücünün simgesi olarak ifade edilmektedir. İmparator ile tanrı arasında hep bir bağlantı olmuştur. Ayrıca Greko-Romen yöneticiler, imparatorluk kültünü aynı zamanda mutlakiyetçiliğin bir sembolü olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte son dönemlerde yapılan araştırmalar, imparatora olan saygının çeşitli yerel yönlerini ve unsurlarını vurgulamaktadır. Kültün bazı temel özelliklerinin yanında yerel özellikler de bulunmaktadır. Bu yerel özelliklerin irdelenmesi kapsamında, Aphrodisias kentinde bulunan "Sebasteion" önemli bir yere sahiptir. Ek olarak, Pergamon Traianeumu da imparatorluk kültüne adanmış olan diğer bir tapınaktır. İmparatorluğun yönetiminde görev almış önemli şahsiyetlerin onuruna tapınak yaptırmak bir gelenektir ve bu tür tapınaklar Roma

* Araştırma Görevlisi, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Görükle-Bursa

İmparatorluğu'nun doğusunda "*Sebasteia*", batısında ise "*Augustea*" ya da "*aedes Augusti et Romae*" olarak adlandırılmıştır.

İnsanların çoğunun okuma ve yazma bilmediği eski çağ toplumunda, özel ve kamusal kontekslerdeki resim, portre, sikke gibi imajlar, ideolojik, kültürel ve politik konuların yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Kült arkeolojisiyle ilgili son gelişmeler, İmparatorluk'taki dini uygulamaları daha derin bir düzeyde inceleme konusunda bize olanak sağlamaktadır. Buna göre; kültler arasındaki farklılıkları değil aynı zamanda paylaşılan pek çok benzerlikleri görmek artık mümkündür.

Roma dini kurumları içinde yer alan onbeş kişiden müteşekkil "Flamines" rahipler grubunun görevleri arasında, tanrısallaştırılan Roma, Roma İmparator'u ve ailesinin tapım görmesini sağlamak da bulunmaktaydı. Rahipler bir kamusal tapınım niteliğinde olan imparator kültünü organize etmekle de görevliydiler.

Horatius (İÖ 64-8) ve Vergilius (İÖ 70-19) isimli yazarlar da İmparatoru barışı sağladığı için övmektedirler. Bu yazarlar adeta İmparatorların resmi propaganda bakanları gibi çalışmışlardır. Halikarnasos'ta bulunan bir yazıtta, savaşları bitirip dirlik, düzenlik ve huzuru sağladığı için Augustus'u övmektedir. Yazıtta "bizim ve bizden sonrakilerin kurtarıcısı, tüm insanların kurtarıcısı" dendikten sonra şunlar eklenmektedir: "Tanrının doğum günü, dünya için onun getirdiği iyi haberlerin başlangıcı oldu".

Roma Cumhuriyet Dönemi sonu ve İmparatorlu'ğa geçiş sürecinde önemli bir yere sahip olan Iulius Caesar'ın, İÖ 44'te ölümünden sonra, İÖ 42'de tanrısallaştırılması hususunda, kişiliği ve siyasal platformlarda kazandığı başarılar önemli bir yere sahiptir. Roma Senatosu, Caesar'ı, Tanrısal Iulius (Divus Iulius) olarak tanımıştır. Roma Forumu'nda, ona adanan

"Aedes Divi Iulii" ya da "Templum Divi Iulii" inşaatının yapılmasına İÖ 42'de başlanmıştır. Özetle, Caesar, Senato tarafından tanrılaştırılmış ve adına yapılan bu tapınakla da ölümsüzleştirilmiştir.

Caesar'ın ardılı Octavianus, İÖ 29'da İmparator, İÖ 28'de Princeps Senatus, İÖ 27'de Caesar ve Divi Filius Augustus olur. Augustus bir sıfat olarak Octavianus'a, görkemli ve saygıdeğer anlamında layık görülmüştür. Bu ünvanların yanı sıra Augustus, İÖ 12'de "başrahip" yani "Pontifex Maximus" (olarak onurlandırılır. İlk imparator Augustus, Vergilius'un Aeneis destanında, sadık, görev bilincine sahip anlamında kullanılan "pius" ünvanını almış ve Roma'nın destansı kahramanı Aeneas ile bir tutulmuştur. Augustus, Roma'da "Tanrısal Iulius'un oğlu" yani "Divi Iulius" ünvanını almış, doğum günü bir halk bayramı olarak kutlanmıştır. İS 14 yılında Senato tarafından adı kentin tanrıları arasında sayılmıştır. Augustus için, Pontifex Maximus ünvanını aldığı İÖ 12 yılında ise, Fransa Lyon'da, tanrıça Roma ve kendi adına büyük bir sunak yapılmış ve Gallia Eyaleti halklarının bir araya geldikleri önemli bir nokta olmuştur.

"*Res Gestae Divi Augusti*", "tanrılaşmış Augustus'un gerçekleştirdiği işler" demektir. Bu belge imparatorun vasiyetinin bölümlerinden birini teşkil eder. İmparator bu belgelerin tunç levhalar biçiminde anıt mezarının girişlerine asılmasını buyruk verir. Kopyaları yapılıp İmparatorluğun çeşitli eyaletlerine yollanan bu levhalarda, yapılan işlerin tüm vatandaşlarca okunması ve böylelikle Roma İmparatorluğu'nun kişiliğine ve varlığına gösterilen saygının artması beklenmiş olmalıdır.

Ankara Augustus Tapınağı'nın duvarlarında bulunan, Latince ve Yunanca olarak çift dilde yazılmış bu yazıtlarda yer alan ve Çiğdem Dürüşken'in Monumentum Ancyranum/Ankara Anıtı kitabındaki çevirilerinden alıntılanan Augustus'un ifadelerinden

bazıları şu şekildedir: "*Senato, her beş yılda bir, konsül ve rahipler tarafından benim sağlığım için kurbanlar kesilmesini kararlaştırdı. Ayrıca bütün vatandaşlar tek yürek olup bazen bireysel bazen de bütün bir kent olarak benim sağlığım için düzenli olarak bütün sunaklarda diz çöküp dua ettiler. Senato kararıyla, adım Mars rahiplerinin kutsal şarkılarına geçti*".

Ayrıca Augustus yine Res Gestae'de, "*Senato, benim dönüşüm şerefine, Porta Capena'daki Onur ve Erdem Tapınağı'nın önüne Fortuna Redux adına bir sunak dikti; bu sunaktaki rahiplere ve Vesta Bakirelerine her yıl, benim Suriye'den kente döndüğüm günün anısına kurbanlar kesmelerini buyurdu. Bugüne benim soyadımdan dolayı Augustalia adı verildi. Senato, benim Hispania ve Gallia eyaletlerinden başarılı bir şekilde dönüşüm şerefine Campus Martius'ta Pax Augusta adına bir sunak dikilmesini kararlaştırdı ve yüksek düzeydeki görevlilere, Bakire Vesta Rahibelerine bu sunakta her yıl kurban kesmelerini buyurdu.*" yazmaktadır.

Ankara Augustus Tapınağı / Monumentum Ancyranum

Augustalia ya da Augustales, Augustus'un vefatından sonra daha dinsel anlam bir kazanmış ve Augustus bir tanrı gibi yüceltilmiştir (Tacitus, Annales, 1. 13; Cassius Dio, 56.46).

İmparator Augustus'un ardılı olan Tiberius (İS 14-37) imparatorluk kültüne karşı olumsuz bir tavır sergilemiştir. Senato'yu uyarmış, Caesar tapınımlarını durdurmasa da kendi adına

tapınak yapımına ve rahiplerin tapınımlarına izin ve onay vermemiştir. Dolayısı ile "divus" ünvanı ile onurlandırılmayı da kabul etmemiştir. Onun ardından ilerleyen dönemlerde imparatorluk kültünün istikrarlı bir şekilde devam ettirildiğini izleriz. Traianus'un imparatorluğu sırasında Pergamon kentinde darp edilen bir grup sikkede, İmparatora adanmış tapınak içinde kült heykeli açık bir şekilde görülmektedir.

Traianus Dönemi Pergamon sikkesi.

Hadrianus (İS 117-138), Olympia Zeus Tapınağı ve Atina'daki bir sunağı kendisine adamış ve benzer biçimde Anadolu'ya yaptığı seyahatler sırasında muhtemelen Smyrna, Ephesos ve Kyzikos'ta daha önceden izin ve onay verdiği ve maddi kaynak temin ettiği kendi adına yapılan tapınakları kutsamıştır.

2. yüzyılın ortalarında, Sardes Artemis Tapınağı cellası, eklenen bir duvar ile iki eşit mekana bölünmüş, doğu duvarına açılan yeni bir kapı ile tapınak, iki cellalı bir tapınak görüntüsüne dönüşmüştür. Böylelikle söz konusu bu tapınak, Artemis kültünün yanında Antoninus Pius'a adanan İmparatorluk kültü için de kullanılmıştır. Tapınakta kullanılan iç sütunlar kaldırılmış ve imparator ile eşine ait heykeller cellanın doğusuna yerleştirilmiştir.

Artemis Tapınağı'nın Roma Dönemi'ni gösteren ve Fikret Yegül tarafından yapılan plan. (Sart Amerikan Hafriyat Heyeti / Harvard Üniversitesi). A: Artemis Heykel Kaidesi B: Antonius Pius ve Faustina heykellerinin yeni kaideleri C: Sunak

Septimius Severus (İS 193-211) kendisini tanrılarla bir tutmuş ve Hercules olarak nitelemiş, Suriye kökenli imparator Elegabalus ise kendisini Heliogabalus yani güneş tanrısı olarak halka tanıtmıştır.

Özellikle, İS 1., 2. ve 3. yüzyıllar boyunca, Romalı yöneticilerin, tanrı ve tanrıçalarla özel bir ilişki içinde olduklarını veya soylarını onlara dayandırdıklarını arkeolojik buluntular ve yazılı veriler ışığında görmekteyiz. Bu durumun erken örnekleri, Roma Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geriye gitmektedir.

Hristiyanlık öncesinde, İmparator kültüyle bir araya getirilen tanrı Iuppiter'e tapım, Roma İmparatorluğu içinde bir çeşit yaygın din haline getirilmiştir. Bu bakımdan Roma dini, sonrasında Hristiyanlığın büyük bir coğrafyaya yayılmasında uygun zemini hazırlamıştır. Hristiyanlığın güç kazandığı yılları takip eden süreçte ise İmparator'un krali ve dinsel tapınımı, birbirinden açık ve net bir şekilde ayrılır. 492 yılında, Hristiyan olmayan bütün tapım biçimleri reddedilmiş ve böylelikle devlet dini yerini Hristiyanlığa bırakmıştır.

7. Dua ve Kurban

Cicero'nun bahsettiğine göre; Roma halkının dini uygulayış şekli ritüel (sacra), himmet (auspicia) ve uyarı kehanetleri olmak üzere çeşitli bölümlere ayrılır (Cicero, On the Nature of the Gods 3.5).

Kurban ritüeli açık havada ve halkın önünde gerçekleştirilirdi. Halk ibadetlerini kült alanının içinde tapınağın önünde yüksek altarın yakınında yapardı. Evlerle ilgili olan düzenlemelerde ise durum biraz farklıydı. Evlerde bulunan altarlar kalıcı veya geçici olarak atrium ya da peristyle yerleştiriliyordu. Kehanet amaçlı kesilen kurbanlar için diğerlerinden farklı olarak gizli, şehirden uzak alanlar ve defin bölgeleri tercih ediliyordu.

Ev atmosferinde kurban, ailenin başı olan baba tarafından sunuluyordu. Diğer resmi törenlerde ise bu sorumluluğu "collegium magister" yani rahip topluluklarının başkanı, annual/yıllık magistrates ya da şehirdeki halk rahipleri üstleniyordu.

Kurban törenleri özel kültlerde ve halk dinlerinde de kendi içinde çeşitli farklılıklar göstermektedir. Kurban törenleri halk günlerinde kült alanlarının sınırında gün doğuşu ile başlatılır,

kurbanı kesecek kişiler ve onlara yardım edenlerin törenden önce ellerini yıkamaları gerekirdi.

Yaşlı Cato'nun (İÖ 234-149) arınma konusunda bazı bilgiler verdiğini görürüz. Domuz, koyun, boğa gibi hayvanların özellikle çiftliklerde bir tören alayı ile birlikte dolaştırıldığından bahseder. Bu durum ibadet eden kişinin evinin, ailesinin ve zenginliğinin korunması ve devamlılığı için yapılan bir ritüel olarak düşünülmelidir. Aile üyeleri ve kölelerde bu iyi dileğin içinde yer alırlardı. Bu dualarda Iuppiter'in yanı sıra, başlangıcın tanrısı Ianus ve tarım tanrısı olarak Mars'tan da dileklerde bulunulmaktaydı.

Tiber rölyefi, Louvre Museum (domuz, koyun ve boğa kurbanı)

Romalılar genelde kurban törenleri esnasında başlarını örterlerdi. Ancak Apollo ve Ceres için yapılan törenleri bu durumun dışında tutmak gerekir. Çünkü sözü edilen bu tanrılar için yapılan dini törenler tamamen Yunan geleneklerine göre yapıldığı için başları açık olarak törene katılabilirlerdi. Roma gelenekleri arasında kansız kurbanlar da oldukça önemli bir yer tutmuştur. Hayvan kurbanları yani kanlı kurbanlar daha çok kritik ve zaruri durumlarda tercih sebebi olmuştur. Hayvan kurbanları arasında domuz, koyun, keçi, sığır gibi sıklıkla domestik hayvanlar kullanılmış, ara sıra ise köpekler de bu

hayvanlar arasında yer almıştır. Kurban edilecek hayvanlar yıkanır, boyunlarına kırmızı ya da beyaz yünden yapılmış bir kurdela takılırdı. Boynuzlu olan hayvanların boynuzları bazen disklerle bazen de yıldızlarla süslenirdi. Sığır ve domuzların arka kısımları püskullü bir örtü ile kapatılırdı. Roma kültüründe insan kurban edilmesi hakkında Plinius'dan (Naturalis Historia, 28.12) bazı bilgiler ediniriz. Plinius, kendi yaşının yettiğince, gördüğü bazı insan kurbanları hakkında aktarımlar yapmıştır. İnsan kurban edilmesi aynı Yunan inancında olduğu gibi sadece çok kritik durumlarda başvurulan bir yöntem olmuştur. Ancak yine Plinius İÖ 97 yılından sonra ne Roma'da ne de Roma'nın dışındaki diğer topraklarında insan kurbanının kesinlikle olmadığını söylemiştir.

Kurbanlar sağlıklı olmak koşulu ile tamamen genç ve büyümüş hayvanlar arasından seçilmişlerdir. Roma ritüellerinde erkek tanrılar hadım edilmiş erkek hayvanları (Mars, Neptun, Ianus ve Genius hariç), tanrıçalar ise dişi kurbanları kabul ederlerdi. Tanrı ve tanrıçalara genellikle beyaz renkte olan hayvanlar, Vulcanus ve Robigo için ise daha çok kızıl hayvanlar, Tellus ve Ceres için hamile inekler kurban olarak sunulurlardı. Dişi domuzlar kefalet ve cenazelerde kesilirdi. Bunun yanı sıra özel amaçlı kurban edilmiş farklı hayvanlar da bulunmaktadır. Örneğin; at, Ekim ayında (15 Ekim), köpek Robigo için (25 Nisan), beyaz horoz Aesculapius için kurban edilmiştir. Bazı araştırmalar Pompeii altarında bulunan kuş ve balık kalıntılarından yola çıkarak onların da kurban olarak tercih edilmiş olabileceğini savunmaktadır.

Yukarıda saydığımız kanlı sunuların yanı sıra tanrı ve tanrıçalara kansız sunular da yapılmıştır. Bunlar; sepetler içinde taşınan meyve, hububat taneleri, süt ürünleri, küpler içinde sıvı sunular ve kutulara yerleştirilen tütsülerden oluşmaktadır. Bu

ürünlerin tam olarak nasıl seçildiği, nasıl hazırlandığı ve nasıl sunulduğu bilinmemektedir. Sunuların arasında ayrıca kılçıksız buğday, arpa yemeği (polenta), mayalı ekmek, kuru incir, peynir, buğday polentası, susam ve yağ da vardır. Tuzlu un "mola salsa" olarak isimlendirilirdi ve bunu Vesta rahibeleri Lupercalia (15 Şubat), Vestalia (9 Haziran) ayrıca Eylül için "ides" hazırlarlardı. Ides, eski Roma takviminde Mart, Mayıs, Temmuz ve Ekim'in onbeşinci ve diğer ayların onüçüncü günleri ile bu günlerde biten sekiz günlük süreye verilen isimdir.

Halk arasında yapılan kanlı kurban törenlerinde ve tören alayının başında kölelerin de bulunduğu görülür. Kölelerin rolleri, kurban edilecek hayvanları tapınak altarına doğru yönlendirmek olmuştur. Tören öncesinde rahipler ve resmi katılımcılar ellerini özel bir kaptan dökülen su ile yıkayarak temizlemişlerdir. Ritüel esnasında ağlamayla birlikte, katılımcıların sessiz olmaları istenmektedir. Törene katılan resmi görevlinin işi, başını togası ile örtüp, dualar okumak ve altar üzerine şarap sunmak idi. Kurban edilecek hayvanların başının "camillus" adı verilen genç bir erkek katılımcı tarafından tutulması gerekirdi. Hayvanların tüylerinden bir parça alınarak altar üzerine konulurdu. Un, tuz ve şarap karışımından yapılan bir tür bulamaç yiyecek kurbanların başına sürülürdü. Kölelerin bu törenlerde aktif olarak kasaplık yaptıkları görülmektedir.

Çocukların devletin resmi törenlerine katılımları konusuna da bir göz atmak gerekirse; toplum yapısına baktığımızda büyük bir sessizler ordusu olarak tanımlayabileceğimiz kadınları, çocuklarla karşılaştırdığımızda, çocukların onlardan da sessiz olduklarını söyleyebiliriz. Ancak tüm görünmezliklerine rağmen dini törenlerde çocukların rolü hakkında bazı hususlar açıklanabilir. Çocuklar kızlı erkekli karışık gruplar halinde resmi devlet törenlerine katılabiliyorlardı. Onların görevi bu törenlerde

tanrıları övücü hymnoslar söylemekti. Bu konu hakkında bazı bilgileri Livius'dan edinebiliriz. Bu söylenen hymnosların özellikle Roma'nın erken dönemlerinde İtalya'nın güneyinde bulunan Grek kolonilerinin etkisi altında başladığı ileri sürülür. İÖ 509 ya da İÖ 348 yılında "Ludi Saeculares" kurulmuştur. Ancak çocuk korolarının resmi törenlerde ilahi söylemesinin en erken kanıtı, İÖ 17 yılına yani Augustus Dönemi'ne rastlamaktadır. Bir yazıtta, Apollo ve Diana'ya Palatine Tepesi üzerinde sunu yaptıktan sonra yirmiyedi kız, yirmiyedi erkekten oluşan bir koronun hymnos söylediklerinden bahsedilir. Çocukların dini devlet törenlerine katılımına işaret eden iki örnekte, 88 yılına yani İmparator Domitianus zamanına aittir. Domitianus Dönemi'nde darp edilen sikkeler üzerinde yer alan üç çocuk, ki bunlardan ortadaki hymationun uzunluğundan kız olarak düşünülmüştür, muhtemelen bu korolarda şarkı söyleyen çocuklar olmalıdır.

Yabancıların, zincire vurulmuş mahkumların, kadınların ve genç kızların bu tür resmi kurban törenlerinde yer almamış olmaları dikkate değerdir.

Kurban esnasında hayvanın başına vurarak dizlerinin üzerine düşmesi sağlanır ve daha sonra da boğazı kesilirdi. İç organları açıldıktan sonra da Haruspices, hayvanların iç organlarının durumuna göre sununun tanrılar tarafından kabul edilip edilmediğinin yorumunu yapardı. Eğer kurban edilen hayvanın organlarından birinde herhangi bir patolojik durum gözlenirse, töreni başka bir hayvanı kurban ederek yinelemek gerekirdi. Hayvanın sağlıklı olduğu onaylandığında ve etlerinin bir bölümü altar üzerinde yakıldığında, tanrılara sunu yapılmış olarak kabul edilirdi. Arta kalan etler de kurban törenine katılan kişiler tarafından tüketilmekteydi. Fakir halk ancak bu tür kurban törenleri sayesinde et yeme şansı elde edebilmekteydi. Altı kurbandan

sonrası tanrılar tarafından kabul edilmiyordu. Gereğinden fazla hayvan kurban etmek tanrıları sadece kızdırırdı. Çünkü bunu sadece simsarlar ve kibirli insanlar yapıyordu.

Tanrılar

Aesculapius: Sağlık tanrısı, Yunan panteonunda Asklepios ile özdeştir.

Apollo: Kökeninde Yunan tanrısı, Zeus ve Leto'nun oğlu.

Bacchus: Aynı zamanda Dionysos olarak bilinir. Zeus ve Semele'nin oğulları olan bir Yunan tanrısıdır. Erken 5. yüzyılda Roma'da Liber Pater olarak tanınmıştır.

Ceres: Yunan tanrıçalarından Demeter ile benzeşen büyümenin ve tarımın tanrıçasıdır.

Cybele/Kybele: Anadolu'da ana tanrıça olarak bilinir. Roma'ya Magna Mater, Büyük Ana olarak girmiştir. Eşi Attis olarak tanımlanır ve rahiplerine Gallus ismi verilir.

Diana: İtalyan kökenli bir tanrıçadır, daha sonra Yunan mitolojisinde Zeus ve Leto'nun ikiz çocuklarından biri olan Artemis ile özdeşleşmiştir.

Ianus: Eşiklerin ve kapıların tanrısıdır. Geçmişi ve geleceği görme yetisinden dolayı çift başlı olarak betimlenmiştir.

Iuno: İtalyan kökenli bir ilahtır. Tanrıça olarak "Iuno Regina", koruyucu olarak "Iuno Sospita", ebe olarak ise "Iuno Lucina" sıfatlarıyla anılmıştır.

Iuppiter: En seçkin Roma tanrısıdır. Yunan panteonunda Zeus ile özdeştir. Capitoline Tepesi'nde Iuppiter Optimus Maximus olarak bilinir ve buradaki tapınağı tanrıça Iuno ve Minerva ile paylaşılmıştır.

İsis: Kökeninde Mısır tanrıçası olmasına rağmen İÖ 1. yüzyılda Roma'ya nüfuz etmiştir.

Magna Mater: Büyük Ana, Cybele/Kybele.

Mars: Kökende, İtalya'nın bitki örtüsünün tanrısıdır. Daha sonra ise savaşla ilişkilendirilmiştir ve böylece Yunan savaş tanrısı Ares ile birleşmiştir.

Mercury: Muhtemelen İtalik olan ticaret tanrısıdır, sonra Hermes'le birleşmiştir.

Minerva: El sanatlarının İtalyan tanrıçasıdır, sıklıkla Zeus'un kızı Athena gibi betimlenir.

Mithras: Roma İmparatorluğu'nda, özellikle alt rütbeli Romalı askerler arasında yayılmış İndo-İran bir tanrıdır.

Neptün: İtalyan su tanrısıdır, daha sonra Yunan panteonunda Poseidon ile birleşir.

Quirinus: Muhtemelen Sabine kökenlidir, daha sonra Romulus ile ilişkilendirilerek tanımlanır.

Saturnus: Etrüsk kökenli olduğu bilinen, tarım ve hasatla ilişkilendirilen bir tanrıdır.

Venüs: Seksüel arzuların tanrıçasıdır ve Yunan panteonunda Aphrodite ile özdeşleşmiştir.

Vesta: Ocak tanrıçasıdır, antropomorfik bir görünüme sahip değildir. Forumdaki ebedi ateş olarak ibadet edilir.

Vulcan: Tahrip edici volkanik ateşin tanrısıdır. Yunan'da Hephaistos ile eşittir.

Kaynakça

Augustus, Monumentum Ancyranum/Ankara Anıtı, (çev. Ç. Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, 2009.

Beard M. - North J. (eds.), Pagan Priests, Oxford, 1990.

Beard M. – North J. – Price S., Religions of Rome, Cambridge, 1998.

Bonfante L., Etruscan Life and Afterlife: A handbook of Etruscan Studies, Detroit, 1986.

Bremmer J. N. - Horsfall N. M., Roman Myth and Mythography, London, 1987.

Bulfinch T., Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi, İnkılap Kitabevi, 2015.

Challaye F., Dinler Tarihi (çev. S. Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, 1998.

Dorcey P. F., "The Role of Women in the Cult of Silvanus", Numen, Vol. 36, Fasc. 2 (Dec., 1989), 143-155.

Dürüşken Ç., Roma'nın Gizem Dinleri, İstanbul, 2000.

Dürüşken Ç., Roma Dini Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003.

Gradel I., Emperor Worship and Roman Religion, Oxford, 2002.

Grandazzi A., The Foundation of Rome: Myth and History, Ithaca/Newyork, 1997.

Ilgım M., Aphrodisias Sebasteion Sevgi Gönül Salonu, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Jackson R., Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar (çev. Ş. Mumcu), İstanbul, 1999.

Kajanto I., "Evidence of the Cult of Fortuna in Germania Romana", Latomus, T. 47, Fasc.3, 1988, 554-583.

Kroppenberg I., "Law, Religion, and Constitution of the Vestal Virgins, in Law and Literature", Vol. 22, No. 3 (Fall 2010), 418-439.

Lane Fox R., Pagans and Christians, London, 1985.

Lendon J. E., Empire of Honour, Oxford, 1997.

Mantle I. C., "The Roles of Children in Roman Religion", Greece & Rome, Vol. 49, No.1 (Apr. 2002), 85-106.

Necatigil B., Mitologya Sözlüğü, Sel Yayıncılık, 2006.

North J. A., Roman Religion, Greece & Rome New Surveys in the Classics No. 30, Cambridge, 2000.

Ovidius, Dönüşümler, (çev. İ. Z. Eyüpoğlu), 1994.

Pirson F., Pergamon. Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent/A Hellenistic Capital in Anatolia, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Preller L., Römische mythologie, Berlin, 1860.

Price S. R. F., Ritüel ve İktidar: Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü, (çev. T. Esin), İstanbul, 1984.

Reid J. S., "Human Sacrificies at Roma and Other Notes on Roman Religion", The Journal of Roman Studies, Vol. 2 (1912), 34-52.

Roller L. E., Ana Tanrıçanın İzinde, Anadolu Kybele Kültü, (çev. B. Avunç), İstanbul, 2004.

Rüpke J., A Companion to Roman Religion, 2008.

Scheid J., An Introduction to Roman Religion, (çev. J. Lloyd), Edinburgh, 2003.

Schütte-Maischatz A. - Winter E., "Die Mithräen von Doliche. Überlegungen zu den ersten Kultstätten der Mithras-Mysterien in Kommagene", Topoi 11/1 (2001), 149-73.

Schütte-Maischatz A., "Götter und Kulte Kommagenes. Religionsgeographische Aspekte einer antiken Landschaft" in E. Schwertheim and E. Winter, Religion und Region. Götter und Kulte aus dem östlichen Mittelmeerraum, Asia Minor Studien. Bd. 45, Bonn, 2003, 103-13.

Scott K., "The Identification of Augustus with Romulus-Quirinus", Transaction and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 56 (1925), 82-105.

Simon E., Die Götter der Römer, München, 1990.

Şahin M., "Saturnus: An Eastern God in Rome", In Honour of Werner Jobst, Anodos, Studies of the Ancient World 8, 2008 (Trnava 2010), 315 – 324.

Thornton M. K., "Augustan Genealogy and the Ara Pacis", Société d' Études Latines de Bruxelles, Latomus, T. 42, Fasc.3 (Sept. 1983), 619-628.

Turcan R., The Cults of the Roman Empire, (çev. A. Nevill), Oxford, 1996.

Ulansey D., Mitras Gizlerinin Kökeni, Antik Dünyada Kozmoloji ve Din, (çev. H. Ovacık), İstanbul, 1998.

Vergilius, Aeneis, (çev. T. Uzel), 1998.

Wagner J. (ed.), Gottkönige am Euphrat. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene, Sonderband Antike Welt, Mainz a. Rh, 2000.

Warrior V. M., Roman Religion, Cambridge, 2006.

Winter E., "Mithraism and Christianity in Late Antiquity", in S. Mitchell and G. Greatrex (eds.), Ethnicity and Culture in Late Antiquity, London, 2000, 173-82A.

Winter E., "Doliche in hellenistisch-römischer Zeit. Eine kommagenische Stadt zwischen Tradition und Innovation", in E.Schwertheim and E. Winter (eds.), Stadt und Stadtentwicklung in Kleinasien, Asia Minor Studien. Bd. 50, Bonn, 2003, 51-67.

Wiseman T. P., Remus: A Roman Myth, Cambridge, 1995.

Wiseman T. P., The Myth of Rome, Exeter, 2004.